

ΟΥΚΡΑΝΙΑ

εκδοχές ενός (εμφυλίου) πολέμου

για την εισήγηση στο Ελευθεριακό Φεστιβάλ Βιβλίου Ιωαννίνων 18/6/22

ΘΕΡΣΙΤΗΣ

Χώρος ραδιουργίας και ανατροπής

Νέστορος και Ευαγγελιστριάς – Ίλιον

thersitis.espiv.net

ΟΥΚΡΑΝΙΑ: εκδοχές ενός (εμφυλίου¹) πολέμου

Στις 3 Απριλίου 2022 πραγματοποιήθηκε στον χώρο του Θεοσίτη η ομώνυμη εκδήλωση, η οποία συνοδευόταν μια πρώτη κατάθεση² απόψεων και ερωτημάτων για τον χαρακτήρα του πολέμου στην ουκρανία και του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την αντίθεση σε αυτόν. Δύο μήνες μετά, η ένοπλη αντιπαράθεση μετράει περισσότερες από εκατό μέρες και, καθώς ορισμένες από τις πτυχές της έχουν γίνει περισσότερο κατανοήσιμες και διακριτές, κρίθηκαν απαραίτητες κάποιες διορθώσεις και συμπληρώσεις όσων είχαμε καταθέσει νωρίτερα. Η επικαιροποιημένη αυτή εκδοχή κατατίθεται ως συμβολή στη διεξαγωγή μιας ουσιαστικής συζήτησης στο εσωτερικό του ανταγωνιστικού κινήματος που, μετά τις πρώτες αντιδράσεις, μοιάζει περισσότερο μουδιασμένο από ποτέ.

*

Αν η παλιά τάξη πραγμάτων έχει καταρρεύσει, τι μπορούμε να περιμένουμε στο εγγύς μέλλον;

*Η απάντηση της Δύσης στην επιθετικότητα του ρώσου προέδρου Βλαντιμίρ Πούτιν ήταν εξίσου μετωπική και οδήγησε στην απομόνωση της ρώσικης οικονομίας σε σημείο που θα είναι δύσκολο να επιστρέψει στο status quo ante. Εγκαταλείψαμε τον παλιό κόσμο στον οποίο η οικονομία κυριαρχούσε στην πολιτική επί τριάντα χρόνια. Από εδώ και στο εξής, η πολιτική θα έχει προτεραιότητα...
Ο εθνικισμός δεν πρέπει ποτέ να υποτιμάται.
Οι αμερικάνοι το έμαθαν αυτό στο Ιράκ και το Αφγανιστάν:
Η αντίσταση είναι πάντα μεγαλύτερη από ό,τι νομίζουμε.*

Από συνέντευξη του δημοσιογράφου Zakaria Fareed στην εφημερίδα *Le Monde*, 2.5.22

Η ορατότητα της εισβολής

Ο πόλεμος, ως οργανωμένη κρατική βία μεγάλης κλίμακας, δεν ταυτίζεται με την εισβολή. Η παραβίαση διαχωριστικών γραμμών –αν αυτό αποτελεί το κατεχόμενο περιεχόμενο της εισβολής– συνιστά μόνο μια πράξη, μια από τις πολλές που συνθέτουν έναν πόλεμο, ο οποίος απαιτεί ένα μεγάλο χρονικό διάστημα σχεδιασμού και την κινητοποίηση ενός μεγάλου εύρους παραγωγικών δυνάμεων και πληθυσμού για να μπορέσει να πραγματοποιηθεί. Σπανίως, όμως, οι πολεμικές προετοιμασίες προσδιορίζονται ως πόλεμος καθαυτός, ενώ αποτελεί διαρκή μέριμνα του καθεστώτος να μη γίνονται αυτές αντιληπτές, τουλάχιστον σε όλη τους την έκταση, γιατί τότε θα γινόταν επίσης αντιληπτή η βαθιά εισχώρησή τους στην αναπαραγωγή των καθημερινών κοινωνικών σχέσεων και το πόσο «αυθόρμητα» προκύπτει η παραγωγή του πολέμου από την ίδια την καπιταλιστική κανονικότητα. Απαραίτητη προϋπόθεση, επομένως, για την ίδια την πραγματοποίηση του πολέμου είναι η διαρκώς μυστικοποιημένη αναπαραγωγή αυτών των σχέσεων ως «φυσικές», ως μη πολεμικές. Κανένας πόλεμος δεν μπορεί να έχει πιθανότητες επιτυχίας προς οποιονδήποτε αντίπαλο αν στο εσωτερικό του κοινωνικού σχηματισμού που τον διεξάγει οι καταπιεστικές/εκμεταλλευτικές κοινωνικές σχέσεις εμφανίζονται ως πρόβλημα, ως σημείο τριβής, ως αντίφαση. Κανένας πόλεμος δεν μπορεί να έχει πιθανότητες επιτυχίας, αν στο εσωτερικό του κοινωνικού σχηματισμού δεν παράγεται εν καιρώ ειρήνης ένα κοινωνικό συνεχές ρατσισμού, εθνικισμού, σεξισμού και милитарισμού. Η στρατιωτική ισχύς, εξάλλου, δεν είναι μόνο ζήτημα μεγέθους ή τεχνολογικού εκτοπίσματος, αλλά και ζήτημα κοινωνικής ειρήνης στα «μετόπισθεν».

Είναι, επομένως, ήδη μια πολεμική πράξη η αναγωγή του πολέμου ως διαδικασία στη στιγμή της υποτιθέμενης έναρξής του, η απορρόφηση των αιτιών που τον προκάλεσαν και της δυναμικής που τον αναπαράγει από το *ανίερο* της παραβίασης των

¹ Χρειάζεται μια σημείωση-προβληματοποίηση σχετικά με τη χρήση του όρου «εμφύλιος πόλεμος». Δεν είναι τυχαία η μετάφραση στην ελληνική γλώσσα του «civil war» σε «εμφύλιο πόλεμο». Ο όρος εγκλείει στο περιεχόμενό του την έννοια του πολέμου μεταξύ «αδελφών». Στα σημειωμένα του υπάρχει μια υπογράμμιση της σύγκρουσης μεταξύ υποκειμένων που ανήκουν στην ίδια φυλή ή (στην προέκτασή του) ομοεθνών, κάποιων που διέρρηξαν το ομού ανήκειν της εθνικής κοινότητας, και σε αυτό έγκειται η αρνητικότητα της διεξαγωγής της, τουλάχιστον στην κυρίαρχη ιστοριογραφία. Κατά συνέπεια, απαλείφονται οι ταξικές, έμφυλες, κοινωνικές κ.α. διαστάσεις της, μετατοπίζοντας την όποια συζήτηση στο στενό πλαίσιο των εθνικών αφηγήσεων, ενώ αναδεικνύεται και πάλι το έθνος ως κεντρική κατηγορία τόσο κατά τη διεξαγωγή της σύγκρουσης εντός του κοινωνικού σχηματισμού όσο και κατά την όποια συζήτηση-ανάλυση σχετικά με αυτή. Η χρήση του όρου, εδώ, συμπεριλαμβάνει την παραπάνω προβληματική.

² https://thersitis.espiv.net/images/photo-arthra-39/oukrania_eisigisi_thersitis_2_4_22.pdf.

συνόρων. Κάτι τέτοιο, ωστόσο, δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί, αν τα σύνορα δεν είχαν χαραχτεί για να οριοθετήσουν και να νομιμοποιήσουν εθνικά ομοιογενείς κοινότητες, δομημένες πάνω σε σκληρές ηθικοπολιτικές νόρμες. Τα σύνορα είναι πάνω απ' όλα μια μέθοδος πολλαπλασιασμού της καταπίεσης και της εκμετάλλευσης, ακριβώς επειδή οριοθετούν κάτι που πρέπει να οριοθετηθεί και να προστατευθεί πάση θυσία, ακόμη και με τα όπλα. Γι' αυτό και πάντοτε οι νεκροί και οι νεκρές του πολέμου, στην ουκρανία και οπουδήποτε αλλού, ανήκουν εκ των προτέρων στα εθνικά κράτη τους, στερούμενοι/ες οποιαδήποτε ατομική επιθυμία για μια διαφορετική ζωή εκτός της εθνικής κοινότητας.

Η αμφισβήτηση των συνόρων είναι ομοούσια με την αμφισβήτηση των εθνικών κοινοτήτων, δεν νοείται η μία χωρίς την άλλη, όπως έχουν δείξει τα εκατομμύρια μεταναστ(ρι)ών ως τώρα, οι οποίες/οι δικαίως έχουν θεωρηθεί ως φορείς ενός *εμφυλίου διαρκείας*. Αυτή είναι μια κρίσιμη οπτική γωνία η οποία σε κάθε περίπτωση χρειάζεται να παραμένει κεντρική στη συζήτηση που διεξάγεται, μαζί με το αναγκαίο συμπλήρωμά της: όπως και στη Συρία το 2015, έτσι και εδώ, πρόκειται για μια εμφύλια κοινωνική σύγκρουση που μετατρέπεται σε διακρατική σύγκρουση, οιονεί παγκόσμιο πόλεμο. Είναι λόγω της συγκρότησης του ουκρανικού κράτους και του ουκρανικού καπιταλισμού, και των θέσεων που κατέχουν στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας πολύ κοντά στο ευρωπαϊκό κέντρο, που επιτρέπουν στον σε εξέλιξη πόλεμο να έχει *πολύ γρήγορα* παγκόσμιες διαστάσεις. Ο σύγχρονος χρηματοπιστωτισμός αντιλήφθηκε πολύ γρήγορα την παραγωγή υψηλών ποσοστών ρίσκου και ανέλαβε να τα εκπέμψει προς πάσα κατεύθυνση.

Τα ρήγματα του πολέμου

Στις 24 Φεβρουαρίου, δύο μέρες μετά την αναγνώριση εκ μέρους της ρωσίας της ανεξαρτησίας των δύο δημοκρατιών στο Ντόνμπας –η συνταγματική νομιμότητα είναι ο δημοκρατικός αιθέρας, ο πραγματικός εναέριος χώρος μέσα στον οποίο χαράσσεται η τροχιά των πυραύλων– ο πόλεμος εμφανίζεται να επιστρέφει σε ουκρανικό έδαφος. Στην πραγματικότητα, όμως, δεν είχε φύγει ποτέ από εκεί, απλά αλλάζει μορφή μετά από εφτά χρόνια επιχειρήσεων χαμηλής έντασης στα ανατολικά της χώρας, γίνεται πιο ορατός και αποκτά μέτωπο εκατοντάδων χιλιομέτρων.

Και εδώ, ο κυρίαρχος χαρακτηρισμός του πολέμου ως «εισβολή» –με την έννοια της παραβίασης των συνόρων από πλευράς των ρωσικών στρατευμάτων, όσο επαληθεύσιμη κι αν είναι αυτή με όρους διεθνούς δικαίου– ρίχνει βαριά τη σκιά του στην όποια απόπειρα κατανόησης της συγκυρίας. Οι στρατοί που αλληλοεξοντώνονται δεν είναι ιστορικά στεγανοποιημένοι –ποτέ δεν υπήρξαν τέτοιοι, πόσο μάλλον σε αυτή την περίπτωση– αλλά εμπλέκονται δυναμικά μέσα στην ιστορική συγκυρία. Οι ρίζες αυτής της σύγκρουσης βρίσκονται πίσω στον χρόνο και εντοπίζονται στον τρόπο με τον οποίο ο ουκρανικός κοινωνικός σχηματισμός ήρθε αντιμέτωπος με την κρίση του 2007 και διχάστηκε όσον αφορά στον τρόπο με τον οποίο έπρεπε να την επιλύσει. Ο διχασμός εκφράστηκε αρχικά σε επίπεδο δρόμου, κατόπιν σε *εμφύλιο* πόλεμο που έφτασε μέχρι τον σεπαρατισμό/αυτονόμηση περιοχών και την ανοιχτή στρατιωτική αναμέτρηση στα ανατολικά, με την κάθε πλευρά να αναζητά τους συμμάχους της στο εξωτερικό. Με άλλα λόγια, οι στρατοί αποτελούν την τελευταία έκφραση μιας σύγκρουσης μεταξύ δύο καπιταλιστικών κοινωνικών μπλοκ στα ανατολικά και στα δυτικά της χώρας ακριβώς πάνω σε αυτό το επίδικο.

Δεν είναι καθόλου αυτονόητα ορθή η υποκατάσταση της κριτικής των εξουσιαστικών σχέσεων από τον σχολιασμό των διακρατικών κατανομών ισχύος και τις γεωπολιτικές αναλύσεις. Όσο και αν το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα λειτουργεί ως ενοποιημένη ταξική δομή –το κεφάλαιο είναι πράγματι μία ιεραρχημένη κοινωνική σχέση με ορίζοντα παγκοσμιότητας και καθολικότητας– παρόλα αυτά, οι διεθνείς διαδικασίες και σχέσεις δεν έχουν προτεραιότητα απέναντι στις κοινωνικές-ταξικές σχέσεις στο εσωτερικό κάθε κοινωνικού σχηματισμού ώστε να καθορίζουν την εξέλιξή του. Κράτη όπως το ουκρανικό δεν είναι ούτε υποχείρια ή εξαρτήματα των αναπτυσσόμενων καπιταλιστικών κρατών ούτε εργαλεία στα χέρια πολυεθνικών επιχειρήσεων ή μονοπωλίων. Ακριβώς επειδή αποτελούν προϊόντα συμπύκνωσης σχέσεων εκμετάλλευσης και καταπίεσης υπό την ηγεμονία μιας καπιταλιστικής άρχουσας τάξης, δεν είναι δυνατόν οι όποιες επεκτατικές επεμβάσεις να δημιουργήσουν συσχετισμούς δύναμης εκ του μηδενός. Αντίθετα, ενεργοποιούν ρήγματα, συμμαχίες στη βάση αυτών που ήδη υπάρχουν στο εσωτερικό του κάθε κοινωνικού σχηματισμού. Κατά συνέπεια, πέρα από τις αφηρημένες αναφορές στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO, χρειάζεται να στραφούμε στην ιστορία των κοινωνικών και ταξικών συγκρούσεων εντός της ουκρανίας, αλλά και της ρωσίας, για να κατανοήσουμε τι λαμβάνει χώρα σήμερα. Αν είναι να υπάρξει μια κοινωνική εναντίωση στον πόλεμο, γενικευμένο ή μη, αυτή θα περάσει αναγκαστικά μέσα από το αυλάκι αυτών των ρηγμάτων μετασχηματίζοντάς τα.

Εθνικός πόλεμος;

Αν και στα τέλη Μαΐου ψηφίστηκε νόμος που επιτρέπει σε ρώσους άνδρες άνω των 40 ετών να έχουν τη δυνατότητα να υπηρετήσουν, ο ρωσικός στρατός δεν έχει προβεί σε υποχρεωτική κατάταξη κληρωτών, παρόλο που εμφανίζεται να έχει βαριές απώλειες: υπάρχει η εκτίμηση για 15.000 νεκρούς κατά τους πρώτους τρεις μήνες του πολέμου, σε σύνολο 150.000-200.000 στρατιωτών που επιχειρούν σε ουκρανικό έδαφος. Αν και έχει χρησιμοποιήσει πλάγιους τρόπους για να στείλει

κληρωτούς στο μέτωπο, κρατώντας τους έμπειρους επαγγελματίες στρατιώτες του στα μετόπισθεν προστατεύοντάς τους, το ρώσικο κράτος διεξάγει την «ειδική στρατιωτική επιχείρηση» κατά κύριο λόγο με ρώσους υπηκόους από τον καύκασο (τσετσενία, νταγκεστάν), δεκάδες χιλιάδες σύρους «έμπειρους πολεμιστές σε συνθήκες πόλης» και μισθοφόρους (ρώσους, αφρικανούς κ.α.) και λιγότερο με τους λεγόμενους σλαβογενείς ρώσους.

Αυτή η γενίκευση του υβριδικού χαρακτήρα του στρατεύματος χρειάζεται πρώτα και κύρια να ερμηνευθεί ως διεξαγωγή πολέμου από αυτούς που έχουν κίνητρο να τον κάνουν σε αντιδιαστολή με αυτούς που δεν έχουν. Παρόλο που η επιχείρηση «Ζ» φέρεται να υποστηρίζεται από την πλειοψηφία του πληθυσμού, ειδικά πέραν των αστικών κέντρων, αν οι ρώσοι ήταν εθνικά πεισμένοι για την αναγκαιότητα υπεράσπισης του «ρωσικού κόσμου», θα έσπευδαν μαζικά να καταταγούν, όπως συμβαίνει μέχρι τώρα στην ουκρανική πλευρά του χαρακώματος³. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν έχει παρατηρηθεί μέχρι τώρα. Το ρώσικο καθεστώς έχει κάθε λόγο να φοβάται το μεγάλο αριθμό φερέτρων και, κατ' επέκταση, τη μετατροπή του πολέμου σε καταλύτη κοινωνικών συγκρούσεων. Αυτό αποδείχτηκε από τη βαριά καταστολή της εξέγερσης στο καζακστάν με εκατοντάδες νεκρούς και χιλιάδες συλλήψεις στις αρχές του έτους: καθώς η χώρα είναι ήδη τελωνειακά και στρατιωτικά συνδεδεμένη με τη ρωσία, ο ρωσικός στρατός έσπευσε ήδη από τις πρώτες μέρες των ταραχών να επέμβει στο πλάι των ντόπιων ενόπλων δυνάμεων, γιατί πέρα από το να διαφυλάξει τα εκεί συμφέροντά του –που συνδέονται απόλυτα με τη διαφύλαξη της θεσμικής ομαλότητας και συνέχειας του καθεστώτος– έπρεπε οι ταραχές να μην αποτελέσουν «εξαγώνιμο παράδειγμα» για ολόκληρη την περιοχή. «Άθελα» τους οι καζάκοι/ες προλετάριοι/ες αποκάλυψαν τα σχέδια των κυρίαρχων και πόσο εύθραυστα μπορούν αυτά να γίνουν.

Σταθερά προσανατολισμένο στη χρήση του πολέμου ως εργαλείου κοινωνικού και πολιτικού μετασχηματισμού –από τη δεκαετή επέμβαση στο αφγανιστάν, τη διπλή εισβολή στην τσετσενία και την επέμβαση στη γεωργία– το ρωσικό κράτος όχι μόνο συνέχισε όλα αυτά τα χρόνια να τροφοδοτεί την ένταση στην ανατολική και νότια ουκρανία, ενσωματώνοντας άμεσα στον εθνικό σχεδιασμό του τις εκεί ένοπλες «σοσιαλιστικές πολιτοφυλακές» και προσαρτώντας την Κριμαία, αλλά συμμετείχε και σε πολέμους στη συρία και την αφρική πέρα από τον «αυτοκρατορικό» χώρο αναφοράς του (τα πρώην εδάφη της ΕΣΣΔ). Η άλλη όψη αυτού του νομίσματος διαγράφεται ως εικόνα εντός της χώρας: βαριά καταστολή σε οποιαδήποτε μορφή μπορεί να πάρει ο εσωτερικός εχθρός και συντριβή κάθε ριζοσπαστικής ανταγωνιστικής κίνησης· γι' αυτό τα χτυπήματα στο αντιφασιστικό κίνημα στη ρωσία είναι διαρκή και ισχυρά, όπως επίσης και στο Igbtqia+ κίνημα.

Από την άλλη πλευρά των συνόρων, και με ένα αισθητά διαφορετικό κοινωνικό και πολιτικό υπόβαθρο πια, το ουκρανικό καθεστώς έχει να αναμετρηθεί με τις μεγάλες κοινωνικές προσδοκίες που γέννησε το εθνικό κίνημα του Μαϊντάν, κατεξοχήν προϊόν του κινήματος των πλατειών πίσω στο 2014, οι οποίες αποτελούν την άλλη όψη της ανασυγκρότησης του κρατικού μηχανισμού μετά την ανατροπή του τότε προέδρου Γιανουκόβιτς. Οπωσδήποτε, οι διαρκείς αντιτρομοκρατικές επιχειρήσεις, όπως ονομάζονταν, του ουκρανικού κράτους στα ανατολικά, η ενσωμάτωση εντός του κρατικού μηχανισμού των βετεράνων ναζί και εθνικιστών του Μαϊντάν και η μετατροπή του παραστρατιωτικού τάγματος του Αζόφ σε επίσημο πυλώνα του ουκρανικού στρατού έχουν το δικό τους ειδικό βάρος, αποτελούν όμως τα πιο ορατά σημεία μιας βαθύτερης διαδικασίας.

Η διαδικασία εθνοποίησης, ως σύγκλιση και σύνθεση των δύο παραπάνω διαδικασιών στο εσωτερικό καθενός εμπλεκόμενου κράτους, εντάθηκε όχι μόνο στη διαλεκτική της με το κίνημα του αντιμαϊντάν στις ανατολικές περιοχές της ουκρανίας, αλλά κι από τον ίδιο τον πόλεμο της Κριμαίας λίγο μετά, περιορισμένης έκτασης αλλά υψηλής συμβολικής σημασίας. Δεν είναι λίγο πράγμα να πρέπει να στηθούν ουσιαστικά από την αρχή μηχανισμοί καταστολής (αστυνομία, στρατός, δυνάμεις ασφαλείας), να βρεθούν νέες ισορροπίες με τους «ολιγάρχες» καπιταλιστές και τους δυτικούς συμμάχους και να τεθούν υπό διαχείριση τα όνειρα των υποτελών για συμμετοχή στο «ευρωπαϊκό όραμα». Το μόνο σίγουρο, πάντως, είναι ότι ένα σημαντικό κομμάτι αυτών στην ουκρανία επέλεξε να φύγει μαζικά από τη χώρα εκείνη την περίοδο ή/και να μην πολεμήσει τους «εσωτερικούς εχθρούς» στα ανατολικά –φαίνεται ότι ο πατριωτισμός τους δεν ήταν ο ενδεδειγμένος... Για όσους έμειναν πίσω, όμως, η εμπάθυνση της διαδικασίας εθνικής ολοκλήρωσης και της στρατιωτικοποίησης, ως παράλληλη διαδικασία της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης, ήταν μονόδρομος, με ή χωρίς την εθελοντική συμμετοχή τους.

Λαός και στρατός

Αν και το ΔΝΤ εξαιρούσε τις αμυντικές δαπάνες από την «αναγκαία δημοσιονομική προσαρμογή» που διαχρονικά συνοδεύει τα δάνεια του⁴, και παρόλο που η χώρα θα επωφεληθεί από την πρόσβαση σε οκτώ καταπιστευματικά κεφάλαια του ΝΑΤΟ στο πλαίσιο του Συνολικού Πακέτου Βοήθειας για την ουκρανία, το νεοσύστατο ουκρανικό κράτος δεν θα είναι σε θέση να

³ Αν και χρειάζεται να σημειωθεί ότι δεν έχει παρατηρηθεί καμιά ουσιαστική επιστροφή ουκρανών μεταναστ(ρι)ών που διαμένουν στο εξωτερικό για να συμβάλλουν υπέρ της πατρίδας· οι εθνικιστικές κορώνες, η αποστολή χρημάτων και εν γένει η υποστήριξη από απόσταση είναι πιο βολικές, όταν έχεις τη δυνατότητα να επιλέξεις να παραμείνεις στο σπίτι σου.

⁴ Όσα ακολουθούν στο παράθεμα έχουν αντληθεί από το άρθρο *Women, war and austerity: IFI's and the construction of gendered economic insecurities in Ukraine* της Jennifer Mathers.

έχει ένα αξιόμαχο στρατό για μεγάλο διάστημα, πόσο μάλλον κατά την αρχική περίοδο του πολέμου στο Ντονμπάς (2014-2015). Για αυτό και για να μπορέσει να τον διεξάγει, θα επιδιώξει την αμφίδρομη, αν και ασύμμετρη, σχέση με το εθνικό κίνημα που του έδωσε πνοή:

«Καθώς η διαφορά μεταξύ των απαιτήσεων του πολέμου και της ικανότητας του Υπουργείου Άμυνας να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις αυτές ήταν ιδιαίτερα μεγάλη, τα νοικοκυριά δέχονταν σημαντική πίεση για να συμβάλουν στην κάλυψη αυτών των κενών, ιδίως όταν ένα μέλος της οικογένειας υπηρετούσε ως στρατιώτης. Οι οικογένειες των στρατιωτών γνώριζαν ότι, χωρίς τις προσπάθειές τους, τα αγαπημένα τους πρόσωπα θα αντιμετώπιζαν τους κινδύνους της μάχης χωρίς πρόσβαση σε βασικά είδη εξοπλισμού, όπως κράνη ή αλεξίσφαιρα γιλέκα. Η πίεση που ασκήθηκε στα νοικοκυριά για να συμβάλουν στην κάλυψη των αναγκών των ενόπλων δυνάμεων εκδηλώθηκε επίσης με μια πιο γενική μορφή, μέσω εκκλήσεων για συνεισφορά σε διαδικτυακά crowdfunding και για συμμετοχή σε τοπικές προσπάθειες συγκέντρωσης χρημάτων. Λίγο καιρό μετά την έναρξη του πολέμου, το ίδιο το Υπουργείο Άμυνας απηύθυνε δημόσια έκκληση προς τους ουκρανούς να βοηθήσουν στη χρηματοδότηση των ενόπλων δυνάμεων σε αυτή την έκτακτη ανάγκη, ζητώντας από τους ιδιώτες να δωρίσουν χρήματα για ιατρική και υλικοτεχνική υποστήριξη.

Εκτός από την επίσημη έκκληση του Υπουργείου Άμυνας, συμμετείχαν επίσης πολιτικές οργανώσεις στην προσπάθεια συγκέντρωσης χρημάτων και παροχής εξοπλισμού και εφοδίων στον στρατό. Δημιουργήθηκαν τόσες πολλές οργανώσεις για την υποστήριξη των ενόπλων δυνάμεων που οι ομάδες επικοινωνίας του Μαϊντάν χρειάστηκαν να τις ερευνήσουν και να εγκρίνουν εκείνες που θεωρούσαν αξιόπιστες. Οι μεγαλύτερες εθελοντικές οργανώσεις είτε συνδέονταν επίσημα με το Υπουργείο Άμυνας (The People's Project) είτε εγκρίνονταν από το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας και Άμυνας της χώρας (Ukrainian Freedom Fund) και διεξήγαν τις δραστηριότητές τους σε πραγματικά μαζική κλίμακα. Μόνο το The People's Project συγκέντρωσε περίπου 5 εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ κατά τους πρώτους έξι μήνες του πολέμου, με τη μέση δωρεά να είναι μόλις 2 δολάρια ΗΠΑ, γεγονός που υποδηλώνει τον μαζικό χαρακτήρα των δωρεών και ότι πολλές από αυτές τις δωρεές προήλθαν από άτομα που είχαν ελάχιστα χρήματα για φιλανθρωπική προσφορά. Οι δωρεές μέσω αυτής της πλατφόρμας χρηματοδοτούσαν είδη που κυμαίνονται από προμήθειες τροφίμων για τους στρατιώτες μέχρι εξειδικευμένο εξοπλισμό, όπως ένα τεθωρακισμένο μεταφορικό μέσο, ένα νοσοκομείο πεδίου και ένα μη επανδρωμένο αεροσκάφος. Ο ιστότοπος του People's Project προωθούσε επίσης την άμεση σύνδεση μεταξύ των δωρητών και των ουκρανών στρατιωτών. Ο ιστότοπος περιέγραφε τον σκοπό κάθε εκστρατείας συγκέντρωσης χρημάτων και εξηγούσε γιατί τα αντικείμενα θα κάλυπταν τη διαφορά στον πόλεμο. Παρείχε επίσης τακτικές ενημερώσεις από το μέτωπο που περιέγραφαν πώς τα είδη που αγοράστηκαν μέσω προηγούμενων εκστρατειών συγκέντρωσης χρημάτων διευκόλυναν τη «δουλειά» των στρατιωτών. Ο δικτυακός τόπος διαβεβαίωνε τους δωρητές ότι τα χρήματά τους φτάνουν στους αποδέκτες που προορίζονται, αναπαράγοντας τα έγγραφα που υπέγραψαν οι διοικητές των στρατιωτικών μονάδων για να επιβεβαιώσουν την παραλαβή του νέου εξοπλισμού».

Μια προσεκτική ματιά στις άλλες φιλανθρωπικές οργανώσεις που υποστήριζαν τον στρατό, και οι οποίες ενισχύθηκαν από τις ομάδες επικοινωνίας του Μαϊντάν, αποκαλύπτει πως ήταν διαδεδομένες οι πρακτικές της παροχής αποδείξεων ότι οι δωρεές χρησιμοποιήθηκαν σωστά, δημιουργώντας έτσι την αίσθηση μιας άμεσης σχέσης μεταξύ δωρητή και αποδέκτη. Οι δεσμοί μεταξύ πολιτικών δωρητών, εθελοντών και στρατιωτών ενισχύθηκαν περαιτέρω με τη μετατροπή ορισμένων οργανώσεων σε χορηγούς [στρατιωτικών] μονάδων και σε όλες τις περιπτώσεις [αυτοί οι δεσμοί] ενεργοποιήθηκαν από τη σύγχρονη τεχνολογία, ιδίως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Όλες αυτές οι οργανώσεις διέθεταν σελίδα στο Facebook με πληροφορίες σχετικά με τους διοργανωτές της ομάδας, τον τρόπο με τον οποίο μπορούσαν να γίνουν δωρεές και φωτογραφίες που έδειχναν τη διαδικασία δωρεάς από την αρχή έως το τέλος: στοίβες με είδη που δωρίστηκαν ή αγοράστηκαν με δωρεά, πολιτικά οχήματα γεμάτα με εξοπλισμό που οδηγούνται στη ζώνη μάχης και ευγνώμονες στρατιώτες που παραλαμβάνουν τα είδη, μαζί με φωτογραφίες υπογεγραμμένων δελτίων παράδοσης. Η χρήση τρόπων αλληλεπίδρασης που αποτελούσαν μέρος της καθημερινής σύγχρονης ζωής των πολιτών—όπως η δωρεά μέσω crowdfunding, η προβολή φωτογραφιών στο Facebook και το "like" στις σελίδες, η ηλεκτρονική μεταφορά χρημάτων μέσω PayPal—συνέβαλαν στη θόλωση των ορίων μεταξύ πολιτών και στρατιωτών, προωθώντας έτσι τη διαδικασία στρατιωτικοποίησης της ουκρανικής κοινωνίας.

Βεβαίως, η εισαγωγή στοιχείων πολέμου εντός της καθημερινής ζωής δεν είναι κάτι νέο. Η «live» διασύνδεση καθημερινότητας και πολέμου, «άμαχων» και στρατιωτών, τα κοινωνικά δίκτυα ως πολεμικά δίκτυα που θολώνουν τα όρια μεταξύ εμπόλεμου χώρου και χρόνου είναι κάποια σημεία αυτής της διαδικασίας (εξάλλου μια άλλου είδους «live» πολεμική διαδικασία ήταν ο «πόλεμος ενάντια στον αόρατο εχθρό covid-19» που βιώθηκε σε πλανητική κλίμακα). Από το 2014 και μετά, η στρατιωτικοποίηση συνολικά των κοινωνικών σχέσεων είναι ορατή και στις δύο πλευρές: μόνο, εντούτοις, στη μια πλευρά αυτό που συμβαίνει μπορεί να χαρακτηριστεί «εθνική αντίσταση» και να παίρνει τη μορφή της μαζικής συμμετοχής στην εδαφική άμυνα, της αυτοοργάνωσης της καθημερινής ζωής, του υψηλού ηθικού των στρατιωτών στο μέτωπο, της ταύτισης ηγεσίας και λαού, του δικαιώματος στον αυτοκαθορισμό· αυτή την *εθνικά προσδιορισμένη* μορφή που μπορεί να σαγηνεύσει ακόμα και τους πιο ακραίους ριζοσπαστικούς κύκλους, δήθεν ως προθάλαμος της επανάστασης.

Ο εμφύλιος ως παρελθόν

Καθώς τα γεγονότα κάνουν τον κύκλο τους⁵, ήρθε η ώρα μάλλον να επεκτείνουμε τη σκέψη μας στα γεγονότα που προκάλεσαν το διπλό κίνημα του Μαϊντάν-Αντιμαϊντάν στην ουκρανία την περίοδο 2013-14. Το Αντιμαϊντάν ήταν το μαζικό κίνημα της ανατολικής ουκρανίας, το οποίο ξεκίνησε άμεσα μετά την ανατροπή του τότε ρωσόφιλου προέδρου στα τέλη φεβρουαρίου του 2014, ενώ είχαν προηγηθεί πολλές βδομάδες αντικαθεστωτικών διαδηλώσεων στην πλατεία Μαϊντάν του Κίεβου.

Το Αντιμαϊντάν πέρασε μη διαδοχικά στάδια εξέλιξης και ανέπτυξε μια δυναμική σε όλη τη νοτιοανατολική ουκρανία. Αναπτύχθηκε κυρίως στις πόλεις του Χάρκοβο, της Οδησσού, στην περιοχή της Κριμαίας και στις ακραία ανατολικές επαρχίες, τη λεγόμενη περιοχή του Ντόνμπας. Ανέπτυξε την πιο έντονη δυναμική του κυρίως στην περιοχή του Ντόνμπας και του Χάρκοβο, αν και με εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά. Αντίστοιχα, το Μαϊντάν, αν και αρχικά αφορούσε σχεδόν στο σύνολο της χώρας, είχε μεγαλύτερη υποστήριξη από τις κεντρικές και δυτικές περιοχές. Και τα δύο κινήματα ανέδειξαν τις κοινωνικές/ταξικές αντιφάσεις εσωτερικά της ουκρανίας που πυροδότησαν την κρίση, συνδέοντας τα κίνητρα και την ουσία των διαδηλώσεων με την ευρύτερη δυναμική του καπιταλισμού και της κρίσης του. Αυτό που προέκυψε από την ευρύτερη ουκρανική κρίση είναι μια αμφότερα εθνοποιητική διαδικασία. Αυτή η διαδικασία αποτέλεσε μια ακραία «πρότυπη» εκδοχή της «εθνικής και πατριωτικής δυναμικής» που ενυπήρχε σε όλα σχεδόν τα κινήματα των πλατειών εκείνη την περίοδο, ως μορφές αντίστασης στην αναδιάρθρωση του εθνικού κράτους. Στο Μαϊντάν, προφανώς, το κοινωνικό φαντασιακό οριζόταν από τις δυτικές αξίες που αναγνωρίζονταν ως αξίες ατομικής και κοινωνικής ανατίμησης: κατανάλωση, δημοκρατία, «ίσες ευκαιρίες», «δικαιώματα», ό,τι ορίζει δηλαδή το φιλελεύθερο μοντέλο, ό,τι στερεοτυπικά αποτυπώνει η γαλάζια σημαία με τα χρυσά αστεράκια της ευρωπαϊκής ένωσης... Το όριο της κοινωνικής διαμαρτυρίας στο Μαϊντάν ήταν αυτό και από νωρίς φάνηκε η ανυπαρξία οποιασδήποτε άλλης δυνατότητας. Αντιστικτικά με άλλες «πλατείες» το όριο της τέθηκε νωρίς. Για την ακρίβεια, ήταν και αυτό που έδωσε τη δυνατότητα στους ναζί και τους εθνικιστές να ηγεμονεύσουν της κοινωνικής σύγκρουσης. Αυτό το οποίο ακολούθησε ως εθνοποιητική διαδικασία ήταν μια εκδοχή *ένοπλης καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης και περιφερειοποίησης στην ευρύτερη περιοχή*. Ουσιαστικά, η σύγκρουση ξεκίνησε ως φετιχοποιημένη αντίσταση στην αναδιάρθρωση και έγινε τελικά αμοιβαία μορφή αναδιάρθρωσης δύο καπιταλιστικών σχηματισμών.

Το Μαϊντάν και το Αντιμαϊντάν είχαν ως κοινό πυρήνα τις κοινωνικές σχέσεις που τα παρήγαγαν. Ο φόβος της ανεργίας από τη μία, από την άλλη μια ζωή με μισθούς χαμηλούς· από τη μία οι νέες ευκαιρίες για αξιοποίηση του κεφαλαίου, από την άλλη ο φόβος της ολικής αναδιάρθρωσης· πρόκειται για διαλύματα που παράγει η ευρύτερη δυναμική του κεφαλαίου στην παρούσα φάση, στη συγκυρία της κρίσης: «εμπορικοί πόλεμοι», περιφερειοποίηση και συγκεντροποίηση, λυσσαλέος ανταγωνισμός, κρίση των αστικών υποκειμένων, καπιταλιστική κρίση. Επίσης, δεν μπορεί να μείνει απ' έξω ο «ελλιπής» φιλελευθερισμός του πολιτικού συστήματος, η σκληρή καταστολή σε ανατολή και δύση, ο ρόλος των ακροδεξιών ταγμάτων στην τιθάσευση κάθε κοινωνικού κομματιού που θα αμφισβητούσε την ταξική/κοινωνική/έμφυλη κανονικότητα (επιθέσεις σε αριστερούς, αντιφασίστες, αναρχικούς και lgbtqia+). Αυτή η δυναμική του κεφαλαίου ισοπέδωσε εξίσου την ανατολική και τη δυτική ουκρανία, αλλά με διαφορετικό τρόπο. Το πρόβλημα ξεκινάει από τη στιγμή που το ουκρανικό κράτος δεν μπορούσε όλα αυτά τα χρόνια να λειτουργήσει σαν συλλογικός καπιταλιστής, διχασμένο ανάμεσα σε δύο *αλληλοαποκλειόμενες* καπιταλιστικές περιφέρειες με διαφορετική σύνθεση κεφαλαίου, διαφορετική πρόσβαση σε πλουτοπαραγωγικές πηγές, με διαφορετικές ιδεολογικές/κοινωνικές και υλικές προϋποθέσεις. Και ήταν αυτή ακριβώς η αντίφαση που δημιουργούσε την κρίση χρέους της ουκρανίας· κρίση χρέους που όξυνε την εσωτερική κρίση του ουκρανικού κράτους περαιτέρω.

Η μορφή που έπαιρνε το ουκρανικό κράτος κατά τη συγκεντροποίηση ήταν το λεγόμενο «ολιγαρχικό κράτος». Ως βασικά χαρακτηριστικά του εμφανίζονται η άμεση εμπλοκή των «ολιγαρχών» στην πολιτική με σκοπό αυτοί να αποκτήσουν τον έλεγχο του μέσω της κυβέρνησης και η λειτουργία του ως βασικός διαμεσολαβητής της συγκεντροποίησης, σε αντίθεση με τη δύση που κάτι τέτοιο το κάνει η αγορά. Το ουκρανικό κράτος μέσα από ένα σύμπλεγμα σχέσεων με το ολιγαρχικό κεφάλαιο και τις αντίστοιχες καπιταλιστικές περιφέρειες, μέσω ενός συνόλου νόμων και τακτικών, πραγμάτων τις απαιτήσεις της συγκεντροποίησης. Έτσι όποια γκρούπα ολιγαρχών αποκτούσε τον κυβερνητικό έλεγχο του κράτους μέσω υπερφορολόγησης άλλων ανταγωνιστικών κεφαλαίων, όπως π.χ. του αγροτικού κεφαλαίου της δυτικής ουκρανίας, ή μέσω άμεσων διαταγμάτων προσπαθούσε να βγάλει τους ανταγωνιστές της από τη μέση, να υποτιμήσει την εργασιακή δύναμη και το μικρότερο μεσαίο κεφάλαιο· αλλά ταυτόχρονα να δημιουργήσει και μια ευρεία βάση συμφερόντων, να ενσωματώσει και να προσδέσει τους/τις αποκλεισμένους/ες δημιουργώντας ένα ευρύ φάσμα επαγγελματών: από τους μπάτσους της «Μπερκούτ» μέχρι τα ημιπαράνομα ορυχεία/τάφους στα ανατολικά της χώρας. Κάπως έτσι έκαναν τις περιουσίες τους ο Αχμέτοβ, ο Ποροσένκο, και όλοι οι ουκρανοί «ολιγάρχες». Κάπως έτσι είχαν μάθει να ζουν και οι προλετάριοι της ουκρανίας τόσο στη δύση όσο και στην ανατολή. Και όσο και να μισούσαν τη ζωή τους και τη μαύρη τους τη μοίρα, η βασική αντίφαση της συγκυρίας την οποία παράγει η δυναμική του κεφαλαίου –από τη μία η μαζική ανεργία, η αποβολή εργατικής δύναμης· από την άλλη, ο λυσσαλέος ανταγωνισμός, τα επίπεδα συσσώρευσης των οποίων η πτώση έπρεπε να αντιστραφεί, και η διάλυση του μεσαίου κεφαλαίου– δεν επέτρεπε στη σύγκρουση να πάρει μαζικά ταξικά χαρακτηριστικά (με την παραδοσιακή έννοια), αλλά επέτρεπε

⁵ Στοιχεία από την προσούρα *Κάτω από εθνοποιητικές σημαίες*, σελ.28-30.

στον κόσμο να βγει στις πλατείες με την αφηρημένη ιδιότητα του πολίτη. Και αυτό γιατί το κράτος δεν είναι απλά εργαλείο στα χέρια των τάξεων, αλλά η αναγκαία μορφή που παίρνει το σύνολο της αστικής κοινωνίας, ως σύνολο συστατικών μερών που αλληλοπροϋποτίθενται και αλληλοπαράγονται.

Συνεπώς, αυτά τα υποκείμενα βγήκαν στον δρόμο από κοινού για να υπερασπιστούν, αφενός, τη σχέση που τα συγκροτεί ως αλληλένδετα, για να υπερασπιστούν το προσωπικό τους ταξικό ανήκειν, την ιδιωτική τους σφαίρα και, αφετέρου, την κοινή κοινωνική σχέση που τα συγκροτεί. Αυτό ακριβώς σημαίνει ότι βγήκαν στο δρόμο σαν αστικά υποκείμενα. Κάθε εξέγερση ή κίνημα πραγματώνεται ως προς τις ιδιαίτερες συνθήκες του κράτους του, δεν είναι δυνατή η κατανόηση κανενός κινήματος χωρίς την εξέταση του κράτους και μιας θεωρίας γι' αυτό. Όταν η ευρύτερη δυναμική της καπιταλιστικής κρίσης, ως (βίαιη) αναδιάρθρωση των καπιταλιστικών σχέσεων και ρόλων, διαλύει αυτές τις σχέσεις για να τις ανασυγκροτήσει –και μάλιστα ειδικά στην ουκρανία προσπαθεί να το κάνει μέσω του ολιγαρχικού κράτους– τότε αυτό βιώνεται ως μείωση των ευκαιριών, «έλλειμμα δημοκρατίας», κρίση διαφθοράς και άλλα τόσο γνωστά συνθήματα από τις απανταχού πλατείες. Τόσο στο Μαϊντάν όσο και στο Αντιμαϊντάν, τα αντιολιγαρχικά συνθήματα, τα συνθήματα ενάντια στη κρίση, στη διαφθορά κ.λπ. ήταν ιδιαίτερα έντονα. Στην ουκρανία, απλά, αυτές οι αντιθέσεις ήταν πολύ πιο έντονες, πολύ πιο ορατές, γι' αυτό και αποτελεί «πρότυπο» εξέτασης αυτής της διαδικασίας. Η ιδιαίτερη αντίφαση του ουκρανικού κράτους, όμως, ο διαχωρισμός του σε ανατολή και δύση, η μακροχρόνια ένταση μεταξύ των δύο περιφερειών και ο αλληλοαποκλειόμενος χαρακτήρας τους έδωσαν και το πρόσθετο χαρακτηριστικό της ουκρανικής σύγκρουσης: την έντονη αντιανατολική ή αντιδυτική διάθεση, πέρα από την αντικυβερνητική διάθεση, την ερμηνεία της κρίσης του ουκρανικού κράτους με όρους εθνικού χαρακτήρα. Και αυτό γιατί το κράτος *το ίδιο αποκτούσε «δυτικό» ή «ανατολικό» χαρακτήρα*. Τα κινήματα της κρίσης, της κρίσης του έθνους κράτους, τα κινήματα των πολιτών είναι κινήματα που άσχετα με το αν οξύνουν ή όχι της ταξικές αντιφάσεις και σε ποιο βαθμό, *αυτό που απαιτούν στο άμεσο οπτικό τους πεδίο είναι η επαναδημιουργία του «ορθολογικού/σωστού καπιταλισμού» και δημιουργούν πάντα τον εαυτό τους, την αντιπαράθεση τους σε σχέση με τα άμεσα «αντιορθολογικά χαρακτηριστικά» του δικού τους κράτους, του «δικού τους» άμεσα βιωμένου καπιταλισμού*. Αυτός είναι ο αδιαμφισβήτητος κοινός πυρήνας της ουκρανικής κρίσης, του Μαϊντάν και του Αντιμαϊντάν, που τα εντάσσει στο ευρύτερο πλαίσιο της κρίσης, αλλά δείχνει και τις ειδικά συγκεκριμένες συνθήκες της κρίσης στην ουκρανική καπιταλιστική πραγματικότητα.

Πόλεμος προς τα μέσα

Η ανοιχτή κρίση με τη ρωσία οδήγησε την ουκρανία να επιλέξει την *de facto* είσοδο στο ευρωπαϊκό μοντέλο⁶. Αυτό ήταν αναμφίβολα μια προσωρινή άρση του αδιεξόδου, αλλά οι όροι που έθεσε το ΔΝΤ δυσχέραναν περαιτέρω τις συνθήκες ζωής των προλετάρων. Είναι αλήθεια ότι η ανάπτυξη ανέκαμψε μετά το 2015, αλλά το κατά κεφαλήν αεπ δεν επέστρεψε στο επίπεδο του 2008, ούτε στο επίπεδο του 2013. Η εικόνα είναι επομένως ζοφερή και δείχνει ότι το ουκρανικό προλεταριάτο προορίζεται να αποτελέσει μια μορφή υποτιμημένης ζωής στην Ευρώπη.

Ορισμένες καθεστωτικές έρευνες δείχνουν ότι οι κυβερνήσεις μετά το Μαϊντάν έχουν σημειώσει μικρή πρόοδο στην κύρια προτεραιότητα που τέθηκε από τους διεθνείς δανειστές, την καταπολέμηση της λεγόμενης διαφθοράς, υπογραμμίζοντας τον βαθμό στον οποίο, τόσο στον τομέα αυτό όσο και στη λειτουργία του συστήματος δικαιοσύνης, η διαφορά με την πολωνία συνέχισε να διευρύνεται μεταξύ 2013 και 2018, ακόμη και όταν η ουκρανία «απελευθέρωσε» περαιτέρω την αγορά εργασίας. Υποτίθεται ότι, ακόμα και το 2019, οι τρεις κύριοι λόγοι για τους οποίους οι διεθνείς επενδυτές αποφεύγουν την ουκρανία είναι «η διαφθορά, το δικαστικό σύστημα και η άλωση του κράτους από την ολιγαρχία».

Από κει και πέρα, το κεντρικό ζήτημα συνίστατο προφανώς στη σύγκρουση με τη ρωσία. Η αδύναμη θέση της ουκρανίας αποτελούσε εμπόδιο για τους ξένους επενδυτές, οι οποίοι φοβούνταν ότι οι παραγωγικές τους εγκαταστάσεις θα καταληφθούν από φιλορωσικές δυνάμεις, όπως συνέβη στη βιομηχανική περιοχή του Ντόνμπας. Οι επενδύσεις στην ουκρανία συχνά συνεπάγονται την κινητοποίηση τεράστιων χρηματικών ποσών για την κατασκευή μιας παραγωγικής μονάδας. Επιπλέον, οι εξαγωγές έχουν σίγουρα αυξηθεί από το 2015 και μετά, αλλά εξακολουθούν να απέχουν πολύ από το επίπεδο του 2012. Η αδυναμία αυτή συμβάλλει σε ένα πολύ μεγάλο εμπορικό έλλειμμα (8% του ΑΕΠ το 2019), το οποίο ασκεί πρόσθετη πίεση στο τοπικό νόμισμα, τη γρίβνα. Μετά το Μαϊντάν και τη σύγκρουση με τη ρωσία, η ουκρανία απέφυγε την πλήρη χρεοκοπία μόνο με την αθέτηση του χρέους προς τη ρωσία και την προσφυγή στο ΔΝΤ.

Από το 2014 και μετά, το ΔΝΤ παρέχει στην ουκρανική κυβέρνηση τα χρήματα που χρειάζεται για να μπορεί να λειτουργήσει. Και ενώ δεν κατάφερε πραγματικά να επιβάλλει την ενεργό καταπολέμηση της διαφθοράς, επέβαλε την ανεξαρτησία της κεντρικής τράπεζας, η οποία, προκειμένου να διασφαλίσει τα συναλλαγματικά της αποθέματα και τη σταθερότητα του νομίσματος, διατηρεί πολύ υψηλά επιτόκια. Μετά το 2018, η ροή πιστώσεων προς τον ιδιωτικό τομέα μειώνεται. Υπό αυτές τις συνθήκες, είναι κατανοητό ότι οι επενδύσεις των τοπικών εταιρειών είναι ένα πολύ επικίνδυνο στοίχημα στην ουκρανία. Όσο

⁶ Στοιχεία από όσα ακολουθούν έχουν αντληθεί από την ιστοσελίδα <https://www.mediapart.fr/journal/international/240222/l-economie-malade-de-l-ukraine>.

για τον ιδιωτικό δανεισμό, αυτός έχει να αντιμετωπίσει επιτόκια σχεδόν 30%. Αν συνυπολογιστούν και οι μεγάλες περικοπές στις κοινωνικές δαπάνες μεταξύ 2014 και 2020, με τις δαπάνες για τους μισθούς στο δημόσιο να είναι στάσιμες, μπορεί ίσως να γίνει κατανοητή η δεινή κατάσταση στην οποία βρίσκονταν τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα λίγο πριν το ξέσπασμα του πολέμου. Όχι, όμως, και οι κυρίαρχοι αυτού του κόσμου.

Ήδη λίγες εβδομάδες μετά την 24^η Φεβρουαρίου, εισήχθη προς ψήφιση στο ουκρανικό κοινοβούλιο ο νέος νόμος που ρυθμίζει τις εργασιακές σχέσεις⁷, τον οποίο η κυβέρνηση θεωρεί ως μέρος της «συνδυασμένης προσπάθειας για την αναχαίτιση της ρωσικής εισβολής». Ωστόσο, αρκετούς μήνες πριν από την εισβολή της ρωσίας στην ουκρανία, η κοινοβουλευτική επιτροπή κοινωνικής πολιτικής και το Υπουργείο Οικονομίας είχαν καταθέσει εξίσου ριζοσπαστικές προτάσεις για την αλλαγή της εργατικής νομοθεσίας υπέρ των εργοδοτών και για τον σημαντικό περιορισμό των δικαιωμάτων των συνδικάτων. Πιο συγκεκριμένα:

- Εάν, ως αποτέλεσμα των εχθροπραξιών, μια επιχείρηση δεν μπορεί πλέον να λειτουργήσει, μπορεί να απολύσει τους εργαζομένους με προειδοποίηση δέκα ημερών (αντί δύο μηνών) και αποζημίωση ενός μηνιαίου μισθού.
- Θα επιτρέπεται επίσης η απόλυση εργαζομένων που βρίσκονται σε αναρρωτική άδεια ή άδεια (αλλά όχι αν είναι έγκυες ή σε γονική άδεια). Οι εργοδότες μπορούν να αυξήσουν την εβδομαδιαία εργασία από 40 σε 60 ώρες, να μειώσουν τις αργίες και να ακυρώσουν πρόσθετες ημέρες άδειας.
- Οι εργοδότες μπορούν να απαιτούν από τους/τις εργαζόμενους/ες να κάνουν άλλη εργασία που δεν καλύπτεται από τη σύμβασή τους, εάν είναι απαραίτητη για αμυντικούς σκοπούς.
- Δίνεται η δυνατότητα πρόσληψης των γυναικών σε σωματικά επίπονες εργασίες και σε υπόγεια εργασία (σε ορυχεία, για παράδειγμα), η οποία απαγορεύεται σήμερα από την εργατική νομοθεσία της ουκρανίας.
- Μια άλλη νέα διάταξη, η οποία αφορά την αναστολή της σύμβασης εργασίας, μπορεί να εφαρμοστεί «σε σχέση με τη στρατιωτική επίθεση κατά της ουκρανίας». Αυτό απαλλάσσει προσωρινά όλα τα μέρη από τις αμοιβαίες υποχρεώσεις, αλλά δεν τερματίζει τη σχέση εργασίας. Η καταβολή των μισθών και άλλων εγγυήσεων και αποζημιώσεων ανατίθεται στο «κράτος που διαπράττει στρατιωτική επίθεση»(δηλαδή στη ρωσία) και όχι στον εργοδότη.
- Ως αποζημίωση, η κυβέρνηση προτείνει την καταβολή 6.500 γρίβνα [το ένα τρίτο του μέσου μισθού, περίπου 220 ευρώ, όμως η διαδικασία με την οποία οι εργαζόμενοι/ες θα λάβουν αποζημίωση από την επιτιθέμενη χώρα δεν είναι καθόλου σαφής.
- Δίνεται επίσης στους εργοδότες το δικαίωμα να αναστέλλουν τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας και να περιορίζουν σημαντικά τα δικαιώματα των συνδικάτων, μειώνοντας το ρόλο τους σε ρόλο «πολιτικής εποπτείας».
- Αν αντιμετωπίζουν απειλή ενεργού μάχης ή δεν είναι σε θέση να εκπληρώσουν τα καθήκοντά τους, οι εργαζόμενοι/ες μπορούν να παραιτηθούν αμέσως χωρίς να δώσουν την απαιτούμενη σήμερα 14ήμερη προειδοποίηση). Όμως το δικαίωμα αυτό μπορεί να ασκηθεί μόνο εάν η εργασία τους δεν σχετίζεται με αμυντικές ή στρατιωτικές επιχειρήσεις.

Έχοντας την άποψη ότι «οι εργασιακές σχέσεις στην ουκρανία εξακολουθούν να ρυθμίζονται από τον παρωχημένο Εργατικό Κώδικα, που υιοθετήθηκε το 1971 και αναπτύχθηκε υπό τις συνθήκες της σοβιετικής διοικητικής-διοικητικής οικονομίας», οι συντάκτες του νομοσχεδίου πρακτικά αφαιρούν από την υφιστάμενη εργατική νομοθεσία όσους εργάζονται σε μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις –αυτές που απασχολούν έως 250 υπαλλήλους και αφορούν περισσότερο από το 70% του ουκρανικού εργατικού δυναμικού– οι οποίοι πλέον θα καλύπτονται από ατομικές συμβάσεις του κοινού αστικού δικαίου. Τα ουκρανικά αφεντικά καταλαβαίνουν μια χαρά ποιος πόλεμος έχει προτεραιότητα..

⁷ Ομοίως από τις ιστοσελίδες https://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraines-new-labour-law-wartime/?fbclid=IwAR0dsz7ETilww5QI_7QVE9apYeVdQqjudBLbh1zVymtgzPitvENOKg1yWZs και <https://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraine-suspends-labour-law-war-russia/>.

Ο πόλεμος ως επεκτατισμός

Η ρωσία είναι μια χώρα «τραυματισμένη από τη θεραπεία σοκ» της δεκαετίας του 1990⁸, η οποία υποτίθεται ότι θα έφερνε ευημερία και θα εξασφάλιζε τη συνέχιση της θέσης της μεταξύ των μεγάλων οικονομικών δυνάμεων του κόσμου. Το ρωσικό αεπ κατέρρευσε και μαζί του εξαφανίστηκε το μεγαλύτερο μέρος της βιομηχανικής ικανότητας. Σύμφωνα με την παγκόσμια τράπεζα, όσον αφορά στο κατά κεφαλήν αεπ και την ισοτιμία αγοραστικής δύναμης, η ρωσία ανέκτησε το επίπεδο του 1990 μόλις το 2006.

Ωστόσο, αυτά τα δεκαέξι χρόνια στασιμότητας δεν ακολουθήθηκαν από ισχυρή επιτάχυνση της ανάπτυξης. Είναι αλήθεια ότι μεταξύ 2006 και 2013, η μέση ετήσια αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ οφείλεται στην άνοδο των τιμών των βασικών εμπορευμάτων ως συνέπεια της κρίσης, και το ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 2,5% ετησίως, ποσοστό που δεν είναι πολύ υψηλό για μια οικονομία που βρίσκεται σε φάση «αναπλήρωσης του χαμένου εδάφους». Μόλις εξαφανίστηκε αυτό το φαινόμενο των τιμών και τέθηκαν σε εφαρμογή οι πρώτες κυρώσεις μετά την κατάληψη της κριμαίας, η ρωσική οικονομία εισήλθε σε φάση στασιμότητας: μεταξύ 2013 και 2019, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 0,6% κατά μέσο όρο κάθε χρόνο.

Αυτό το γενικό πλαίσιο δεν αποτυπώνει τη μεταβαλλόμενη πολιτική οικονομία της ρωσίας. Από τη θεραπεία-σοκ μέχρι τη χρηματοπιστωτική κρίση του 1998, αναδύθηκε ένα οικονομικό σύστημα που κυριαρχείται από «ολιγάρχες», τους ίδιους που είχαν επωφεληθεί από τις εκτεταμένες ιδιωτικοποιήσεις τη δεκαετία του '90, αλλά «διαμεσολαβείται» από μια ισχυρή πολιτική εξουσία που ενσαρκώνεται από τον πούτιν. Στη δεκαετία του 2000, το κράτος έγινε έτσι «σεβαστό» από τους ολιγάρχες, ενώ μέχρι τότε ήταν η παιδική χαρά των τελευταίων. Αποκαθίσταται έτσι μια νέα ισορροπία εξουσίας: οι ολιγάρχες συνεχίζουν να γίνονται πλουσιότεροι, ενώ οι ηγέτες εξασφαλίζουν την παραμονή τους στην εξουσία.

Αλλά το κλειδί είναι η ανισότητα του πλούτου, η οποία αποτελεί πραγματικό δείκτη της συσσώρευσης κεφαλαίου και, επομένως, του οικονομικού καθεστώτος. Το 2020, σύμφωνα με τις κυρίαρχες στατιστικές, το 47,7% του συνολικού πλούτου ανήκε στο 1% του πληθυσμού, έναντι 3,1% για το λιγότερο εύπορο μισό του πληθυσμού. Από αυτή την άποψη, οι ανισότητες έχουν αυξηθεί τα τελευταία 20 χρόνια, καθώς το 2000 το 1% κατείχε το 39,2% του συνολικού πλούτου. Συνεπώς, η κατάσταση απέχει ακόμη πολύ από εκείνη της γαλλίας, όπου το 1% κατέχει το 26,1% του συνολικού πλούτου ή ακόμη και των ΗΠΑ, όπου το ποσοστό αυτό είναι 34,5%.

Συνολικά, η μετασοβιετική ανάπτυξη της ρωσίας μπορεί να θεωρηθεί αποτυχημένη με βάση τα κυρίαρχα στάνταρ. Η ρωσία δεν έχει γίνει η μεγάλη οικονομική δύναμη που ήταν η εσσοδ. Το ονομαστικό της αεπ παρέμεινε χαμηλότερο από αυτό της ιταλίας και το κατά κεφαλήν αεπ της ξεπεράστηκε από αυτό της πολωνίας και πλέον υπολείπεται του αντίστοιχου της κίνας, οι οποίες κάποτε απείχαν πολύ από τα επίπεδα πλούτου της πρώην εσσοδ. Είναι ξεκάθαρο ότι είναι η χαμένη πλευρά των παγκόσμιων οικονομικών εξελίξεων των τελευταίων 30 ετών. Είναι ένα κράτος που έχει ως επίκεντρο την εξόρυξη πόρων και μοιάζει καταδικασμένο να παρέχει πρώτες ύλες στις περισσότερα αναπτυσσόμενες καπιταλιστικές χώρες.

Αλλά αυτή η συνθήκη είναι εύθραυστη μπροστά σε μια άλλη αντίφαση: ο «κληρονόμος» της σοβιετικής στρατιωτικής ισχύος διαθέτει πράγματι ένα μεγάλο οπλοστάσιο, και ενώ συνιστά μια δευτερεύουσα οικονομική δύναμη, ο πειρασμός για το ρωσικό κράτος να δραπετεύσει προς τα εμπρός φαίνεται μονόδρομος μπροστά στις διακυμάνσεις της κρίσης. Αδυνατώντας να αναπτύξει τη χώρα οικονομικά, το ρωσικό κράτος μπορούσε να επενδύσει μαζικά στη μόνη δύναμη που διέθετε: τη στρατιωτική δύναμη. Η ρωσική περιφερειακή επεκτατικότητα έγινε η λογική συνέπεια αυτών των αντιφάσεων. Ο «σοβινιστικός λόγος της μεγάλης ρωσίας» επέτρεψε στην επιμονή της στρατιωτικής ισχύος και στη διεκδίκηση μιας ζώνης επιρροής να αποκρύψει την εγγενή αδυναμία της εθνικής οικονομίας και την αδυναμία του καθεστώτος να βελτιώσει τη συνολική ευημερία του πληθυσμού. Παρέχει επίσης πρόσβαση σε νέους πόρους, γεγονός που εξηγεί για παράδειγμα την ανάπτυξη της ρωσικής επιρροής στο Σαχέλ. Αυτή η ανάπτυξη της ρωσικής επεκτατικότητας οδήγησε φυσικά σε τριβές με άλλες περιοχές επιρροής, ιδίως με εκείνες των δυτικών χωρών, και η καρδιά αυτής της τριβής έγινε η ουκρανία από το 2014. Είναι, λοιπόν, σημαντικό να μην ξεχνάμε ότι το κεφάλαιο είναι μια σχέση που φέρει μέσα της την ανάγκη της ίδιας της επέκτασής της.

Η κρίση του 2014 μοιάζει να αναπαρήγαγε στη ρωσία ένα καθεστώς έκτακτης ανάγκης. Οι κυρώσεις που ακολούθησαν την εισβολή στην Κριμαία και την υποστήριξη των αυτονομιστών στο Λουχάνσκ και το Ντόνετσκ οδήγησαν στην οικοδόμηση της «ρωσίας-φρούριου», μιας οικονομίας που θέλει να θεωρείται λιγότερο εξαρτημένη από τον έξω κόσμο και πιο αυτόνομη. Ωστόσο, η πολιτική αυτή επιδείνωσε περαιτέρω τις εσωτερικές αντιφάσεις του καθεστώτος.

Βέβαια, η ρωσική κεντρική τράπεζα μείωσε την εξάρτηση από το δολάριο και βασίστηκε στο εμπορικό πλεόνασμα της χώρας για να δημιουργήσει εντυπωσιακά αποθέματα συναλλάγματος και χρυσού. Από την πλευρά της, προκειμένου να αποφύγει την εξάρτηση από την εξωτερική χρηματοδότηση, η ρωσική κυβέρνηση έχει μειώσει το δημοσιονομικό της έλλειμμα σε

⁸ Ομοίως από εδώ: <https://www.mediapart.fr/journal/international/100322/les-fondements-economiques-de-la-guerre-en-ukraine>.

πλεόνασμα από το 2018. Αυτή η «αυταρχική» πολιτική είναι επίσης κλασική για μια χώρα που θεωρεί τον εαυτό της οικονομικά «απομονωμένη». Ενώ έχει αυτοκρατορικές φιλοδοξίες, μοιάζει, για παράδειγμα, με την πολιτική που ακολούθησε η φασιστική Ιταλία. Στη ρωσική περίπτωση, ωστόσο, η πολιτική αυτή οδήγησε σε δύο σημεία αντίφασης.

Πρώτον, αυτό το «φρούριο» χτίστηκε πάνω στην καταστολή της εγχώριας ζήτησης (οποιοδήποτε εμπορικό πλεόνασμα αποτελεί ένδειξη υποκατανάλωσης). Η κεντρική τράπεζα της Ρωσίας αύξησε τα επιτόκια από 9,5% σε 20% μετά την εισβολή στην Ουκρανία, γεγονός που ενέχει τον κίνδυνο να πλήξει την οικονομική δραστηριότητα της χώρας. Επιπλέον, το 2018, το σχέδιο συνταξιοδοτικής μεταρρύθμισης προκάλεσε ένα σπάνιο ξέσπασμα κοινωνικής δυσαρέσκειας, το οποίο, ανάγκασε τον Πούτιν να υποχωρήσει εν μέρει. Εγκατέλειψε την αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης για τις γυναίκες από τα 55 στα 63 έτη και την καθόρισε στα 60 έτη, αυξάνοντας την ηλικία για τους άνδρες από τα 60 στα 65 έτη.

Αυτή η μερική υποχώρηση επέτρεψε να συνειδητοποιηθεί το τίμημα της «ρωσίας-φρούριο» για τον πληθυσμό και να αποκαλυφθεί, πίσω από την κουρτίνα του καθεστώτος, η πραγματική κατάσταση της κοινωνικής έντασης. Συνολικά, από το 2014, τα εισοδήματα των μισθωτών βρίσκονται υπό πίεση, με συνεχή επιβράδυνση της αύξησης των πραγματικών μισθών. Τον Φεβρουάριο του 2021, το ίδιο το ΔΝΤ τόνισε ότι «το κατά κεφαλήν εισόδημα αυξάνεται ασθενώς και δεν συγκλίνει προς τα επίπεδα των προηγμένων οικονομιών». Αυτό δεν εμπόδισε το ταμείο να επιδοκιμάσει τη «στόχευση» των κοινωνικών πολιτικών που ανακοίνωσε η κυβέρνηση Πούτιν... Η διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης έγινε ακόμη πιο περίπλοκη, καθώς η διαχείριση της covid-19 επιβάρυνε τον ρωσικό προϋπολογισμό, την ίδια στιγμή που η μετά-covid ανάκαμψη είχε αρχίσει να εξαντλείται και ο πληθωρισμός επιταχυνόταν παρά τη μείωση των επιτοκίων. Το τρίτο τρίμηνο του 2021, το ρωσικό αεπ μειώθηκε κατά 1,2%.

Μια τέτοια κατάσταση θα μπορούσε μόνο να ενθαρρύνει το καθεστώς να αναβιώσει την επεκτατική πολιτική του. Ιδιαίτερα από τη στιγμή που η προφανής επιτυχία της «ρωσίας-φρούριο» έδωσε μια μορφή βεβαιότητας για την ικανότητά της να αντισταθεί στις νέες κυρώσεις. Οι προϋποθέσεις για να στραφεί το ρωσικό κράτος στην επίθεση κατά της Ουκρανίας είχαν έτσι τεθεί σε μεγάλο βαθμό: ο έλεγχος του «γείτονα» θα επέτρεπε στον πληθυσμό να επανενωθεί, δεχόμενος ενδεχομένως νέες θυσίες γύρω από το στρατιωτικό κύρος, αλλά και να αποκτήσει νέους πόρους, κυρίως γεωργικούς. Για μια χώρα που έχει οικοδομηθεί γύρω από τη γαιοπρόσοδο, η προοπτική επίλυσης των αντιφάσεων που χαρακτηρίζουν τον ρωσικό καπιταλισμό μπορεί να είναι δελεαστική.

Το έθνος του αυτοκαθορισμού

«Αλλά τώρα θέλω να δώσω ιδιαίτερη προσοχή στην αρχική περίοδο της δημιουργίας της ΕΣΣΔ. Νομίζω ότι είναι πολύ σημαντικό για εμάς. Θα πρέπει, όπως λένε, να ξεκινήσουμε από μακριά... Να σας θυμίσω ότι μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917 και τον εμφύλιο πόλεμο που ακολούθησε, οι Μπολσεβίκοι άρχισαν να οικοδομούν ένα νέο κράτος, αν και υπήρχαν πολλές διαφωνίες μεταξύ τους... Οι ιδέες του Λένιν για μια ουσιαστικά συνομοσπονδιακή κρατική δομή και το δικαίωμα των εθνών στην αυτοδιάθεση μέχρι του δικαιώματος στην απόσχιση αποτέλεσαν τη βάση του σοβιετικού κράτους: αρχικά, το 1922, κατοχυρώθηκαν στη Διακήρυξη για την Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών και στη συνέχεια, μετά το θάνατο του Λένιν, στο Σύνταγμα της ΕΣΣΔ του 1924. Από εκεί και πέρα, προέκυψαν αμέσως πολλά ερωτήματα... γιατί ήταν απαραίτητο να δοθούν τόσο γενναϊόδωρα δώρα, τα οποία δεν είχαν καν ονειρευτεί, στους πιο ένθερμους εθνικιστές, όπως να δοθεί στις δημοκρατίες το δικαίωμα να αποσχιστούν από το ενιαίο κράτος χωρίς όρους; Εκ πρώτης όψεως, δεν έχει νόημα, είναι τρέλα. Αλλά αυτό συμβαίνει μόνο με την πρώτη ματιά. Υπάρχει μια εξήγηση. Μετά την επανάσταση, το κύριο καθήκον των Μπολσεβίκων ήταν να διατηρήσουν την εξουσία με κάθε κόστος, ακριβώς, με κάθε κόστος. Γι' αυτό ήταν ικανοί για όλα: τους ταπεινωτικούς όρους της Συνθήκης του Μπρεστ, σε μια εποχή που η Γερμανία του Κάιζερ και οι σύμμαχοί της βρίσκονταν στην πιο δύσκολη στρατιωτική και οικονομική κατάσταση... προκειμένου να ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις, όλες οι επιθυμίες των εθνικιστών στο εσωτερικό. Από τη σκοπιά του ιστορικού πεπρωμένου της Ρωσίας και των λαών της, οι λενινιστικές αρχές της κρατικής οικοδόμησης δεν ήταν μόνο ένα λάθος, ήταν, όπως λένε, πολύ χειρότερες από ένα λάθος. Μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ το 1991, αυτό έγινε απολύτως σαφές. Φυσικά, τα γεγονότα του παρελθόντος δεν μπορούν να αλλάξουν, αλλά πρέπει τουλάχιστον να μιλάμε γι' αυτά άμεσα και ειλικρινά... οι εκτιμήσεις μιας συγκυριακής πολιτικής κατάστασης, όσο αποτελεσματικές και επωφελείς και αν φαίνονται σε μια δεδομένη στιγμή, δεν πρέπει και δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να αποτελέσουν τη βάση στην οποία στηρίζονται οι θεμελιώδεις αρχές του κράτους... Στην πραγματικότητα... η μπολσεβίκικη πολιτική οδήγησε στην ανάδυση της σοβιετικής Ουκρανίας, η οποία ακόμη και σήμερα μπορεί δικαίως να αποκαλείται "Ουκρανία του Βλαντιμίρ Λένιν"... Και τώρα οι «ευγνώμονες απόγονοι» [αυτής της Ουκρανίας] γκρεμίζουν τα μνημεία του Λένιν. Το αποκαλούν "αποκομμουνιστικοποίηση"... Θέλετε αποκομμουνιστικοποίηση; Λοιπόν, δεν μας πειράζει. Αλλά δεν σταματάμε στα μισά του δρόμου. Είμαστε έτοιμοι να σας δείξουμε τι σημαίνει πραγματική αποκομμουνιστικοποίηση για την Ουκρανία.»⁹

⁹ Απόσπασμα από την ομιλία του Βλαντιμίρ Πούτιν στις 21.2.22, παραμονές της εισβολής στην Ουκρανία, η οποία μπορεί να βρεθεί στα γαλλικά στη διεύθυνση <https://www.revuepolitique.fr/intervention-du-president-de-la-federation-de-russie/>.

Αν αντιστοιχεί μια βαθύτερη συζήτηση και κριτική του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίστηκε το ζήτημα του δικαιώματος στον εθνικό αυτοκαθορισμό, δεν είναι γιατί υπάρχει μια (ανύπαρκτη) νοσταλγία για τον υπαρκτό σοσιαλισμό, αλλά γιατί η λενινιστική στρατηγική που διαμορφώθηκε στη συγκυρία εκείνης της εποχής εξακολουθεί να ασκεί μεγάλη επιρροή στους ριζοσπαστικούς, και όχι μόνο, κύκλους. Από τη θέση που βρίσκεται, ο Πούτιν εκφράζει τις ανησυχίες της αστικής τάξης της χώρας του όχι μόνο όσον αφορά τη νομιμοποίηση του συγκεκριμένου πολέμου, που η ίδια ξεκίνησε, από τον ρωσικό πληθυσμό, αλλά και του τρόπου με τον οποίο θα πρέπει να οικοδομηθεί η πολυεθνική ρωσική αυτοκρατορία σε περίπτωση επιτυχίας του σχεδίου της. Το σχέδιο αυτό ρεαλιστικά δεν μπορεί να είναι άλλο από την ισχυροποίηση του περιφερειακού μπλοκ συνεργασίας το οποίο οργανώνει τα τελευταία χρόνια: η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση σε οικονομικό επίπεδο και ο Οργανισμός της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας σε στρατιωτικό επίπεδο. Σε αυτό το σημείο, οι ανησυχίες της ρωσικής αστικής τάξης συγκλίνουν με αυτές των αστικών μπλοκ στις δυτικές χώρες, που ενδιαφέρονται να καταλάβουν όσο το δυνατόν καλύτερη θέση εντός της δυναμικής της καπιταλιστικής περιφερειοποίησης· του πιο πιθανού προϊόντος της κατάρρευσης της προηγούμενης φάσης της παγκοσμιοποίησης, η οποία λαμβάνει χώρα μπροστά στα μάτια μας, για λόγους που έχουν να κάνουν τόσο με την αδυναμία ξεπεράσματος της κρίσης από το 2007 και μετά, την όξυνση των διακρατικών ανταγωνισμών όσο και με την ένταση του κοινωνικού ανταγωνισμού σε παγκόσμιο επίπεδο.

Όλο αυτό εκφράζεται ανάγλυφα στην εποχής μας καταρχάς ως πόλωση εντός του κοινωνικού σχηματισμού των ΗΠΑ όπως και άλλων αναπτυσσόμενων καπιταλιστικά χωρών, σε μια προσπάθεια να σκιαγραφηθούν τα κοινωνικά διαταξικά μπλοκ, στα οποία αναφέρονται και επιδιώκουν να επηρεάσουν τα δύο αντιμαχόμενα μέρη του πολέμου στην ουκρανία: από τη μία, της «δημοκρατικής και ελεύθερης Δύσης» που εκπροσωπούν όλα τα σύγχρονα αστικά κόμματα· από την άλλη, των «λαϊκιστών», με βασικούς εκφραστές μεταξύ άλλων τον Σαλβίνι στην Ιταλία, τη Λεπέν και τον Ζεμούρ στη Γαλλία, το AfD στη Γερμανία, τον Ορμπάν στην Ουγγαρία.

Προς αποφυγή υποβάθμισης της πόλωσης σε απλή διχοτόμηση, σε μηχανική εντός ενός συνόλου, όπου διαφορετικές απόψεις και τάσεις νομιμοποιούν η μία την άλλη, χρειάζεται να υπογραμμιστεί εδώ η ανάδυση συλλογικών ταυτοτήτων πέρα από τις κλασικές πολιτικές διαιρέσεις του παρελθόντος ή τις απλές διαφορές χρώματος σε έναν χάρτη εκλογικών αποτελεσμάτων. Ακολουθώντας τη συλλογιστική ενός Ιταλού συντρόφου¹⁰, ίσως βρισκόμαστε μπροστά στη διαμόρφωση νέων διαταξικών κοινωνικών συμμαχιών στη βάση της υπεράσπισης της νέας και της παλιάς οικονομίας, πάντα στη βάση του αιτήματος για ανανέωση της σχέσης έθνους και κράτους.

Η νέα οικονομία περιλαμβάνει τον παγκοσμιοποιημένο χρηματοπιστωτικό τομέα, τους τομείς υψηλής τεχνολογίας όπως η πληροφορική, η οποία στηρίζεται στην ψηφιοποίηση της εργασίας και της διανομής υπηρεσιών και αγαθών, την «έξυπνη» διαχείριση και την εξατομίκευση με τη συνακόλουθη απώλεια κάθε κοινοτικής ή ταξικής διάστασης για τις υποτελείς τάξεις. Μια «άυλη» οικονομία στην οποία όλο και περισσότερες θέσεις εργασίας γίνονται εικονικές και επισφαλείς. Στο πλαίσιο αυτής της οικονομίας, ωστόσο, η ανάπτυξη της έρευνας στη φαρμακοβιομηχανία και των τεχνολογιών που αποσκοπούν στην εξάπλωση του Πράσινου Καπιταλισμού θα διαδραματίζουν ολόένα και πιο σημαντικό ρόλο.

Η παλιά οικονομία είναι αυτή της μεταποίησης, των εξορυκτικών βιομηχανιών, των παραδοσιακών κατασκευών και της γεωργίας (ακόμη και αν ένα σημαντικό μέρος του τομέα των μικροκαλλιεργητών στις δυτικές πολιτείες προορίζεται να έρθει όλο και περισσότερο σε σύγκρουση με τον εξορυκτικό τομέα λόγω των ζημιών που προκαλεί η πρακτική του fracking). Παραδοσιακοί τομείς όπου οι θέσεις εργασίας είναι (ή ήταν) πιο ασφαλείς και τα μέσα εισοδήματα είναι επίσης εγγυημένα. Μια οικονομία με υψηλό κόστος και χαμηλά κέρδη για το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο, επειδή είναι πλέον ελάχιστα ανταγωνιστική με εκείνη άλλων χωρών (π.χ. της Κίνας) λιγότερο ανεπτυγμένων αλλά με πολύ χαμηλότερους μισθούς, που δραστηριοποιούνται στους ίδιους τομείς.

Η πιθανή εμπλοκή των ΗΠΑ στον πόλεμο με πιο άμεσο τρόπο (ως η μόνη υπερδύναμη του πλανήτη), είτε τώρα είτε αργότερα, αναπόφευκτα θα συντελέσει στο βάθεμα αυτό του ρήγματος και στη διάδοση του σε όλες τις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες (και όχι μόνο), ενεργοποιώντας αντίστοιχα ρήγματα εκεί. Το ρίσκο κοινωνικοποίησης του πολέμου είναι πολύ μεγάλο και προφανές για να αγνοηθεί από το κυρίαρχο καθεστώς σε κάθε χώρα.

Απαραίτητη προσθήκη στα παραπάνω είναι ότι το ρήγμα του εμφυλίου στις Ηνωμένες Πολιτείες συμπεριλαμβάνει και μία βαθιά διαχωριστική γραμμή μεταξύ δύο διαφορετικών αντιλήψεων για την κοινωνική αναπαραγωγή των υποτελών τάξεων: Η πρώτη δίνει έμφαση στο άτομο και τα δικαιώματά του, το κράτος δικαίου, τον δημοκρατικό πλουραλισμό ως κομματική διαμεσολάβηση των κοινωνικών συγκρούσεων, την ύπαρξη ανεπτυγμένης κοινωνίας πολιτών, εκπροσωπεί τους/τις κερδισμένους/ες της παγκοσμιοποίησης. Η δεύτερη υποστηρίζει σθεναρά την εκκλησία, την οικογένεια, την εθνική κοινότητα ως περισσότερο σημαντικούς θεσμούς διαμεσολάβησης και κοινωνικής αναπαραγωγής, ή ενίοτε αποκλειστικά αυτούς

¹⁰ <https://www.carmillaonline.com/2020/11/18/linee-di-faglia-delle-guerre-civili-americane/>, από όπου έχουν αντληθεί ορισμένοι προβληματισμοί.

στεκόμενη εχθρικά απέναντι στους υπόλοιπους, εκπροσωπώντας τους/τις χαμένους/ες της παγκοσμιοποίησης.

Είναι προφανές από τα παραπάνω, ότι πρόκειται και για δύο διαφορετικές αντιλήψεις για ζητήματα «δημογραφικού», φύλου και σεξουαλικότητας· πράγμα που αποδεικνύει το βαθιά έμφυλο χαρακτήρα των κυοφορούμενων συγκρούσεων.

Σιωπηλός πόλεμος

Παρά τη μέχρι τώρα κοινή στάση τους, είναι πιθανό ότι, μεσοπρόθεσμα, δεν θα μπορέσουν όλες οι ευρωπαϊκές χώρες να τηρήσουν μια έννοια στάση απέναντι στη ρωσία¹¹. Αυτό διαφαίνεται ήδη από τον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι ευρωπαϊκές επιχειρήσεις το ζήτημα των κυρώσεων –και οπωσδήποτε του κόστους που θα έχει ο πόλεμος στις ίδιες και κατ' επέκταση στις ευρωπαϊκές οικονομίες στο σύνολό τους. Σε σχέση με το 2014, που αποτελεί το προηγούμενο χρονικό σημείο αναφοράς, έχει αλλάξει και η σχέση πολλών αναπτυσσόμενων ευρωπαϊκών χωρών με την κίνα. Με δεδομένο το άμεσο παρελθόν των λεγόμενων λαϊκιστικών κινημάτων στην ευρώπη, είναι αυτονόητο ότι ο πόλεμος που βρίσκεται σε εξέλιξη έχει και σε αυτή την περίπτωση πρώτα και κύρια κοινωνικά θεμέλια. Με άλλα λόγια, έχει ντε φάκτο κοινωνικό χαρακτήρα, είναι αδιαχώριστος από την ανταγωνιστική μορφή της ίδιας της καπιταλιστικής οικονομίας. Αυτό φαίνεται επίσης πολύ καθαρά μέσω της ομολογίας των δύο μορφών πολέμου που συγκρούονται: από τη μία, η high-tech ρωσική στρατιωτική μηχανή· από την άλλη, ο αναπτυσσόμενος χρηματοπιστωτισμός και οι ουκρανοί σύμμαχοί του, ο οποίος έχει την δυνατότητα όμως να σκοτώνει έμμεσα και σε βάθος χρόνου τον αντίπαλο πληθυσμό μέσω της επιβολής κυρώσεων. Οι χιλιάδες άμαχοι νεκροί του Ιράν και του Ιράκ λόγω της επιβολής κυρώσεων αποδεικνύουν την αποτελεσματικότητά αυτό του όπλου.

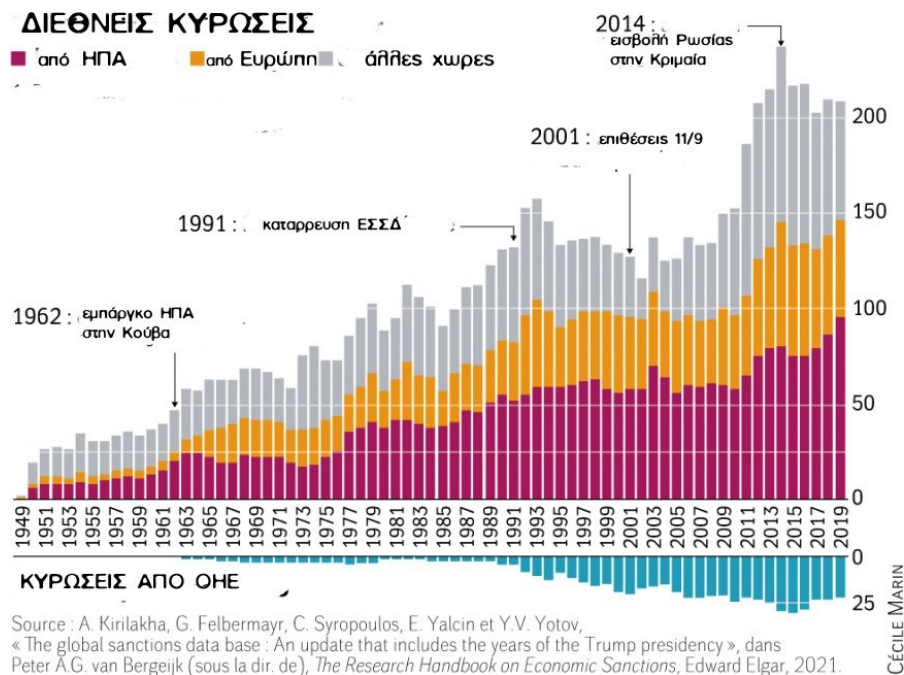
Οι ΗΠΑ σίγουρα δεν εφηύραν τη χρήση της οικονομικής πίεσης για να κάνουν έναν αντίπαλο να υποχωρήσει. Η ιστορία των διεθνών σχέσεων είναι γεμάτη από αυτές: π.χ. ο ηπειρωτικός αποκλεισμός που επέβαλε ο Ναπολέων στην αγγλία το 1806 ή ο αποκλεισμός που διέταξε ο πρόεδρος Λίνκολν εναντίον των νότιων πολιτειών κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου (1861-1865). Τα μέτρα αυτά αποτελούσαν προάγγελο της σύγκρουσης και συνήθως συνεχίζονταν μετά την έναρξη της σύγκρουσης. Στις αρχές του 20ού αιώνα, όμως, ο πρόεδρος των ΗΠΑ Γουίλσον, ο οποίος είχε ήδη επίγνωση της οικονομικής ισχύος της χώρας του, είδε ότι αυτού του είδους η δράση θα μπορούσε να υποκαταστήσει τον πόλεμο. "Αυτός που επιλέγει αυτό το οικονομικό, ειρηνικό, ήρεμο και μοιραίο μέτρο δεν θα χρειαστεί να καταφύγει στη βία. Δεν είναι τόσο τρομερό μέτρο. Δεν θυσιάζει ούτε μία ζωή έξω από τη χώρα που εκτίθεται στο μπόϊκοτάζ, αλλά επιβάλλει στη χώρα αυτή μια πίεση στην οποία, κατά τη γνώμη μου, κανένα σύγχρονο έθνος δεν μπορεί να αντισταθεί", είχε δηλώσει ήδη κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για τη συνθήκη των Βερσαλλιών το 1919.

Ταυτόχρονα, δημιουργήθηκε ένας μόνιμος οργανισμός, η Κοινωνία των Εθνών (ΚτΕ), για την αστυνόμευση των διεθνών σχέσεων, με τη δική της εξουσία επιβολής κυρώσεων για να αποτρέψει τον εκφυλισμό των διαφορών μεταξύ των χωρών σε πόλεμο. Ο β' Παγκόσμιος Πόλεμος σταμάτησε το σχέδιο αυτό εν τη γενέσει του. Το 1945, η ιδέα αναβίωσε στον Χάρτη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), ο οποίος καθιέρωσε την αρχή της ειρηνικής επίλυσης των διαφορών μεταξύ των κρατών και απαγόρευσε τη χρήση βίας (άρθρο 2). Σε περίπτωση απειλών για την ειρήνη ή παραβιάσεων της ειρήνης, αναθέτει σε ένα ειδικό όργανο, το Συμβούλιο Ασφαλείας -και μόνο σε αυτό- την εξουσία να θεσπίζει κυρώσεις για να σταματήσει τις ταραχές. Το άρθρο 41 του Χάρτη παραθέτει έναν κατάλογο πιθανών περιορισμών: «πλήρης ή μερική διακοπή των οικονομικών σχέσεων και των σιδηροδρομικών, θαλάσσιων, αεροπορικών, ταχυδρομικών, τηλεγραφικών, ραδιοφωνικών και άλλων μέσων επικοινωνίας, καθώς και διακοπή των διπλωματικών σχέσεων». Το φάσμα των κυρώσεων επεκτάθηκε με την πάροδο του χρόνου: οικονομικές (εμπορικές ή χρηματοπιστωτικές), στρατιωτικές (εμπάργκο όπλων), διπλωματικές, πολιτιστικές και αθλητικές. Αυτή η εξέλιξη, σηματοδοτεί το ενδιαφέρον του ΟΗΕ να ελέγξει μια πρακτική που είναι αναγκαστικά πιο διαδεδομένη μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων απ' ό,τι μεταξύ των άλλων.

Αλλά η αντιπαλότητα μεταξύ των μπλοκ διαδραματίστηκε εκτός των κανόνων του ΟΗΕ. Ήδη από το 1950, οι ΗΠΑ πίεσαν για τη δημιουργία μιας "Συντονιστικής Επιτροπής Πολυμερών Ελέγχων Εξαγωγών", ενός ανεπίσημου οργανισμού που στεγαζόταν στην αμερικανική πρεσβεία στο Παρίσι και είχε ως στόχο να παρεμποδίσει την εξαγωγή στρατιωτικών και πολιτικών προϊόντων και τεχνολογιών προς τις χώρες του κομμουνιστικού κόσμου. Η ασφυξία του εχθρού εξακολουθεί να αποτελεί μέρος του αμερικανικού οπλοστασίου κατά της Κούβας (από το 1962), του Βιετνάμ (1975-1994, εκτός από το εμπάργκο όπλων, το οποίο αναστάλη μόλις το 2016) ή της βόρειας Κορέας (από το 1950). Ήταν επίσης εκείνη την εποχή που οι αραβικές χώρες εξαγωγής πετρελαίου έκλεισαν τις πύλες για το Ισραήλ και τους συμμάχους του. Η υιοθέτηση πολυμερών κυρώσεων από το Συμβούλιο Ασφαλείας περιορίστηκε σε εμβληματικές περιπτώσεις: εμπάργκο όπλων κατά του ρατσιστικού καθεστώτος της νότιας αφρικής το 1963 (επιβεβαιώθηκε το 1977), στη συνέχεια κατά της μονομερούς ανακήρυξης της ανεξαρτησίας από τους λευκούς της Νότιας Ροδεσίας (της μελλοντικής ζιμπάμπουε) το 1965.

¹¹ Στοιχεία από την ιστοσελίδα <https://www.monde-diplomatique.fr/2022/03/RICHARD/64416>.

Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 εγκαινίασε τη λεγόμενη «δεκαετία των κυρώσεων», κατά τη διάρκεια της οποίας το Συμβούλιο Ασφαλείας υιοθέτησε δεκατρία περιοριστικά καθεστώτα, συμπεριλαμβανομένου ενός εμπάργκο κατά του Ιράκ για την προσάρτηση του Κουβέιτ το 1990 - μια... κατάφωρη παραβίαση σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο- και, το 1993, κατά της λιβύης του Καντάφι για την εμπλοκή της σε δύο αεροπορικές επιθέσεις (πάνω από το Λόκερμπι της Σκωτίας το 1988 και στον νίγηρα το 1989). Το μέτρο αυτό είχε το επιθυμητό αποτέλεσμα: η Τρίπολη παραδέχθηκε την ευθύνη (1999), παραιτήθηκε από το πρόγραμμα όπλων μαζικής καταστροφής (2003) και συμφώνησε να συνεργαστεί με τις διεθνείς έρευνες. Οι ΗΠΑ ασκούν πλέον κυρίαρχη επιρροή στο Συμβούλιο Ασφαλείας. Ωστόσο, από τη δεκαετία του 1990 και μετά, απελευθέρωσε τον μηχανισμό καταναγκασμού, παρακάμπτοντάς τον. Μεταξύ 1918 και 1998, η κυβέρνηση των ΗΠΑ περιορίσε το εμπόριο με χώρες στις οποίες επιβλήθηκαν κυρώσεις εκατόν δεκαπέντε φορές, εκ των οποίων εξήντα τέσσερις φορές κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, κυρίως μονομερώς. Το 1997, ο μισός παγκόσμιος πληθυσμός ζούσε υπό τις κυρώσεις των ΗΠΑ (2).

Το ιδιαίτερα αυστηρό εμπορικό, οικονομικό και στρατιωτικό εμπάργκο που επιβλήθηκε στο Ιράκ στις 6 Αυγούστου 1990 αποτέλεσε σημείο καμπής. Παρατεταμένη για δέκα χρόνια μετά τον πρώτο πόλεμο του Κόλπου, που εγκρίθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας, κατέστρεψε την οικονομία της χώρας, ενίσχυσε το ισχύον καθεστώς, το οποίο επωφελήθηκε από το λαθρεμπόριο για την παράκαμψη των κυρώσεων, και προκάλεσε ελλείψεις τροφίμων και φαρμάκων: 500.000 παιδιά έχασαν τη ζωή τους σύμφωνα με το Ταμείο των Ηνωμένων Εθνών για τα Παιδιά, αλλά "το τίμημα άξιζε τον κόπο", εκτίμησε η Madeleine Albright, τότε πρέσβειρα των ΗΠΑ στα Ηνωμένα Έθνη, το 1996. Ο Αναπληρωτής Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ και συντονιστής ανθρωπιστικής βοήθειας στο Ιράκ, Denis Halliday, παραιτήθηκε το 1998 για να καταγγείλει την "καταστροφή μιας ολόκληρης κοινωνίας". Ενώ το εμπάργκο κατά του καθεστώτος του απαρχαίντ είχε χαιρετιστεί ως αναγκαίο κακό από τον ίδιο τον Νέλσον Μαντέλα, ακούστηκαν φωνές που επέκριναν, από την περίπτωση του Ιράκ, τα εμπάργκο γενικά, επειδή πλήττουν αδιάκριτα ολόκληρους πληθυσμούς χωρίς απαραίτητα «να ενοχλούν τους ηγέτες τους». Η ιδέα ότι οι οικονομικές κυρώσεις είναι απαραίτητα λιγότερο θανατηφόρες από την αποστολή στρατευμάτων καταρρίπτεται επίσης.

Αυτές οι επικρίσεις οδήγησαν στην ανάπτυξη μιας νέας κατηγορίας κυρώσεων, γνωστής ως "στοχευμένες" ή "έξυπνες" κυρώσεις, σε αντίθεση με τα γενικά εμπάργκο που θεωρούνται άδικα ή "αδιάκριτα": για παράδειγμα, στοχεύουν ορισμένες κατηγορίες προϊόντων -πετρέλαιο, διαμάντια, ξύλο, όπλα- ενώ αποκλείουν εκείνα που είναι πρωταρχικής ανάγκης (τροφή, υγεία). Επιπλέον, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, όπως και τα κράτη στις διμερείς τους σχέσεις, ορίζει οργανισμούς και ιδιώτες ως υπεύθυνους για διεθνείς διαταραχές ή εγκλήματα. Το 1998, η χούντα της σιέρα Λέονε και οι ηγέτες της Εθνικής Ένωσης για την Ολική Ανεξαρτησία της αγκόλα (Unita), καθώς και οι συγγενείς τους, υπέστησαν την επιβολή δέσμευσης των περιουσιακών τους στοιχείων στο εξωτερικό και τους απαγορεύτηκε η είσοδος σε ορισμένες χώρες. Τα ατομικά αυτά μέτρα, που αρχικά ήταν έκτακτα, διαδόθηκαν περισσότερο μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001, με τη δίωξη των ηγετών της Αλ Κάιντα και την καταπολέμηση της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας. Επειδή είναι ευκολότερο να επιτευχθεί συναίνεση μεταξύ των πέντε μονίμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας, η Αφρική είναι η ήπειρος που πλήττεται περισσότερο (σουδάν, κένυα, σομαλία, λαϊκή δημοκρατία του κονγκό κ.λπ.) από αυτά τα πολυμερή ατομικά μέτρα που απευθύνονται σε αρχηγούς κρατών, υπουργούς, στρατιωτικούς, μυστικούς ή αστυνομικούς ηγέτες, πολέμαρχους και διακινητές.

Α-νόμιμος πόλεμος

Χρειάζεται να γίνει εξαρχής ξεκάθαρο ότι η πολεμική αναμέτρηση διεξάγεται υπό συνθήκες δυσχέρειας της νομιμοποίησης των δυτικών καθεστώτων. Από τη μεγάλη πορεία στο Παρίσι με επικεφαλής τους δυτικούς ηγέτες ενάντια στην τρομοκρατία και υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων το 2015 (μετά την επίθεση στο Charlie Hebdo), περάσαμε στο κλειδώμα με lockdown σχεδόν του μισού πλανήτη και την περιστολή των ίδιων ακριβώς «δημοκρατικών κεκτημένων» στο όνομα της δημόσιας υγείας. Και τώρα, στην επαναφορά στο προσκήνιο της ίδιας της δυτικής δημοκρατίας απέναντι στους «ανατολικούς ολοκληρωτισμούς» χωρίς να γίνεται καθόλου χρήση της αφήγησης περί «πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία», πάνω στο οποίο οικοδομήθηκε το δόγμα της ασφάλειας τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Είναι αβέβαιο αν η εκ νέου επαναφορά στο προσκήνιο του ψυχροπολεμικού δόγματος περί «ανατολικού ολοκληρωτισμού» θα είναι τόσο πειστική για τους υπηκόους, ειδικά μάλιστα μετά την πλήρη ρευστοποίηση του πολέμου το αμέσως προηγούμενο διάστημα: ο εχθρός είναι παντού και είναι αόρατος, το ίδιο και ο πόλεμος που πρέπει να διεξάγουμε.

Η μετατόπιση της αφήγησης προς μια αφηρημένη «υπεράσπιση των αξιών της δύσης» ξανατοποθετεί τις δυτικές κοινωνίες εκ νέου σε μια κατάσταση μάχης, για να διευρυνθούν οι αποστάσεις ανάμεσα στους καταπιεσμένους/ες. Γιατί σε αυτή τη νέα «μεγάλη αφήγηση» των κυρίαρχων δεν θα πληγούν μόνο οι «κακοί ρώσοι», ούτε απλά θα μπουν σε ιδιότυπη πολιτιστική καραντίνα ο Ντοστογιέφσκι και ο Τσαϊκόφσκι. Η νέα μεγάλη αφήγηση, ως συνέχεια των προηγούμενων (για ασφάλεια, αντι-τρομοκρατία, αντιμουσουλμανισμό, για την οικονομία και τελευταία για την υγεία), θα βαθύνει εκ νέου τους διαχωρισμούς ανάμεσα στις υποτελείς τάξεις στις δυτικές κοινωνίες: «καραντίνες» όλων των ειδών για όσες/ους δεν θέλουν ή δεν μπορούν να χωρέσουν στις δυτικές αξίες, τον «ευρωπαϊκό πολιτισμό» κ.λπ. (τα πάντα και πάλι δείχνουν πως οι μετανάστ(ρι)ες θα είναι ο πρώτος στόχος). Πολύ περισσότερο μάλιστα όταν το «άγχος» των δυτικών κυρίαρχων για την επερχόμενη «επισιτιστική κρίση» λόγω της απορρύθμισης της εμπορευματικής αλυσίδας πρώτων υλών από ρωσία και ουκρανία αφορά στις «μεταναστευτικές ροές» που θα προκληθούν από βόρεια και υποσαχάρια Αφρική και την Ασία¹². Η «επισιτιστική κρίση» ανοίγει τις πόρτες μιας μακιαβελικής γεωπολιτικής: από τη μία στοχοποιούνται κίνα και ινδία για την «πληθυσμιακή ανάπτυξη» τους και από την άλλη, για τον υπόλοιπο «αναπτυσσόμενο πλανήτη», δηλώνεται πως εγκαινιάζεται μια νέα περίοδος ταραχών και «αποσταθεροποίησης» -ας μην ξεχνάμε πως η αφετηρία των εξεγέρσεων στον αραβικό κόσμο το 2011, αποτέλεσε η σπάνη και η ακρίβεια βασικών ειδών διατροφής -σιτάρι, ρύζι και καλαμπόκι- στις περιοχές αυτές. Επιπλέον, η συζήτηση για τη διατροφική επάρκεια στις πρωτοκοσμικές εστίες παίρνει εθνικά χαρακτηριστικά «αυτάρκειας». Και εδώ, για άλλη μια φορά, σύμμαχος στους εθνικούς στόχους θα εμφανιστεί η επιστήμη: χωρίς καν να έχει κηρυχτεί καθεστώς «επισιτιστικής κρίσης», έχει ξανανοίξει ο διάλογος για την αναγκαιότητα χαλάρωσης του θεσμικού πλαισίου και περαιτέρω ανάπτυξης «βιοτεχνολογικών καινοτομιών» στην αγροτική παραγωγή¹³. Η Monsanto (όπως πριν από αυτήν η Pfizer με την covid-19) θα μας σώσει από την πείνα...

Η ελληνική περίπτωση

Μέσα σε όλη αυτήν την κατάσταση το ελληνικό κράτος παίρνει εξαρχής θέση στα «χαρακώματα», συντασσόμενο απόλυτα και χωρίς περιστροφές με τις «αξίες της Δύσης». Παρόλα αυτά, φαίνεται πως υπάρχουν δυσκολίες καταρχάς στην κοινωνική νομιμοποίηση αυτών των επιλογών λόγω του λεγόμενου «φιλορωσισμού» μεγάλων και ετερόκλητων κοινωνικών κομματιών, από το ορθόδοξο ποίμνιο ως τους πιστούς του φτηνού αριστερού αντιμπεριαλισμού, καθώς και μιας διάχυτης «καχυποψίας» για τις ευρωατλαντικές προθέσεις. Επίσης, υπάρχει ισχυρή διασύνδεση κεφαλαίων στο ελληνικό έδαφος με ρωσικά συμφέροντα, κυρίως στη βόρεια Ελλάδα, καθώς επίσης και μεγάλη εισροή εσόδων, πάλι κυρίως στη βόρεια Ελλάδα, από την παρουσία ρώσων τουριστών (που για το 2022 υπολογίζονταν πως θα έφταναν το 1 εκατομμύριο). Το κράμα νεοφιλελεύθερων στρατηγικών και αναδιαρθρώσεων, και κατά συνέπεια οι ανατιμήσεις σε ρεύμα, καύσιμα, διατροφή, κατοικία, χωρίς κανένα ορίζοντα «ανακούφισης», οδηγεί αφενός σε βάθεμα και επέκταση της φτωχοποίησης προλεταριακών κομματιών, αφετέρου σε μια εκ των πραγμάτων «αποξένωση» από τις κυρίαρχες στρατηγικές εκείνων των κοινωνικών κομματιών που πίνουν νερό στο όνομα της καπιταλιστικής ευμάρειας και ανάπτυξης, «επενδύοντας» στην κατανάλωση και την δική τους ανέλιξη. Ο ορίζοντας που διαμορφώνεται από τις κρατικές στρατηγικές μέσα σε περιβάλλον πολεμικής αστάθειας δεν μπορεί παρά να οριστεί από τις συντεταγμένες της σκλήρυνσης της κρατικής καταστολής για τον φόβο κοινωνικών ξεσπασμάτων και την επένδυση σε λόγους και πρακτικές που θα εντείνουν τον εθνικισμό, τον ρατσισμό, τον σεξισμό, την μικροαστική επιθετικότητα

¹² Η δήλωση του Ντέιβιντ Μπίσλι, διευθυντή του Παγκόσμιου Επισιτιστικού Προγράμματος του ΟΗΕ, είναι ενδεικτική: «Αν δεν πληρώσετε τώρα για να περιορίσετε την επισιτιστική κρίση, ίσως βρεθείτε αντιμέτωποι με ένα μεταναστευτικό κύμα άνευ προηγούμενου από βόρεια αφρική και μέση ανατολή που θα σας κοστίζει πολύ πιο ακριβά».

¹³ Ο Janusz Wojciechowski, ευρωπαϊός επίτροπος αγροτικής παραγωγής, δήλωσε στις αρχές Μαρτίου 2022 πως «αν η διατροφική ασφάλεια κινδυνεύει, τότε θα πρέπει να ξαναδούμε τις προοπτικές και τη στρατηγική του προγράμματος «Farm to Fork» και να τις διορθώσουμε» (το farm to fork είναι ένα πρόγραμμα εξορθολογισμού και αναδιάρθρωσης της αγροτικής παραγωγής της ΕΕ με όχημα την «ορθή αγροτική πρακτική» και την «ορθή χρήση φυτοφαρμάκων και τεχνολογιών».

και την ανατροφοδότηση της έντασης με την τουρκία. Το δόγμα «και όποιος αντέξει» είναι για τα καλά εδώ...

Από κει και πέρα, μετά και το έκτο πακέτο κυρώσεων στη ρωσία, οι επιπτώσεις στην ελληνόκτητη ναυτιλία φαίνεται να είναι μικρές, κάτι που σημαίνει ότι δεν ανατρέπονται οι βασικές προτεραιότητες του ελληνικού κράτους, ίσως λόγω της παραχώρησης της Αλεξανδρούπολης στα αμερικάνικα στρατεύματα, αλλά και λόγω του γεγονότος ότι τα πλοία των ελλήνων εφοπλιστών είναι τα ίδια που μεταφέρουν τόσο ρωσικό πετρέλαιο όσο και αμερικανικό υγροποιημένο φυσικό αέριο...

Αντιμιλιταριστικός πόλεμος;

Μια τελευταία επισήμανση είναι απαραίτητη, ανεξάρτητα από το ποια θα είναι η διάρκεια των πολεμικών συγκρούσεων στην ουκρανία. Το φαινόμενο κατά το οποίο αναρχικοί στην ουκρανία εντάσσονται στον σχεδιασμό του ουκρανικού στρατού συγκροτώντας ημιαυτόνομες μονάδες με όπλα που τους παρέχει πρόθυμα το ουκρανικό κράτος, για να υπερασπιστούν το «έδαφος και την ασφάλεια της κοινότητας» (σαν να επρόκειτο για το έδαφος μιας κάποιας εξισωτικής μαχνοβίτικης κομμουνίας και όχι το έδαφος μιας αποξενωτικής, διαχωρισμένης και βαθιά καταπιεστικής κοινωνικής κατασκευής), αποτελεί την πιο σαφή ένδειξη για το πόσο βαθιά ριζωμένος είναι ο εθνοκρατισμός, η διάθλαση του ομού ανήκειν μέσω του έθνους, για το πόσο ο μιλιταρισμός υποκαθιστά κάθε άλλη προοπτική πολιτικής κοινωνικής δράσης ενάντια στον πόλεμο: αν κάτι θα μπορούσε σε αυτή τη συγκυρία να ταράξει τους στρατιωτικούς σχεδιασμούς εκατέρωθεν των συνόρων, αυτό θα ήταν η προοπτική διασύνδεσης με τους «απέναντι», η γενίκευση της αντίστασης στον πόλεμο και όχι η συμπαράταξη με τον πρώην και νυν δήμιο σου ενάντια σε έναν εισβολέα... Η απεργία εργαζομένων στους σιδηρόδρομους στην λευκορωσία, που αρνήθηκαν να μεταφέρουν πολεμικό υλικό για τα «δικά τους» στρατεύματα, μάλλον θα πρέπει να αποτελέσει το τροχιοδεικτικό των κοινωνικών αντιστάσεων στην περιοχή και όχι οι θιασώτες ενός «άλλου» μιλιταρισμού.

Χρειάζεται ωστόσο να ξαναδούμε αν ο σύγχρονος καπιταλιστικός πόλεμος μπορεί πλέον να μετατραπεί σε κοινωνικό-ταξικό εμφύλιο· φαίνεται ότι ο σύγχρονος πόλεμος αποτελεί αντεπαναστατική μετεξέλιξη εθνικών αντιφάσεων που φτάνουν σε ένα όριο, σε ένα τέλμα, και πρέπει να εκραγούν σε σημείο διάλυσης της ίδιας της κοινωνικής δομής. Το παράδειγμα της μετατροπής ενός εμφυλίου πολέμου με κοινωνικά χαρακτηριστικά σε διακρατική πολεμική σύγκρουση, όπως εκδηλώθηκε κυρίως στην περίπτωση της συρίας, φαίνεται να επαναλαμβάνεται και στην περίπτωση της ουκρανίας, αν και με περισσότερο παρατεταμένη την εμφύλια διάστασή του.

Αν υπάρχει κάτι που να μας αντιστοιχεί αυτήν την περίοδο είναι η αντιπαράθεση με απόψεις που προσπαθούν να δώσουν στη συμμετοχή στον πόλεμο ένα οποιοδήποτε ανατρεπτικό/επαναστατικό νόημα. Από πολλές πλευρές, κινηματικές κατά βάση, γίνεται κατανοητό και αποδεκτό το ότι μπορεί κάποιος να πάρει τα όπλα σε μια δύσκολη συνθήκη υποτασσόμενος στο κράτος του. Η δυσκολία που υπάρχει αφορά στο να γίνει αποδεκτό ότι δεν πρόκειται για τίποτα παραπάνω από αυτό¹⁴.

Πόλεμος Ιανός

Η υπερπαραγωγή εθνικών λόγων δεν είναι φαινόμενο που εκδηλώνεται μόνο κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης πολεμικής αναμέτρησης. Ακολουθεί τη διεθνή στρατηγική των κρισιακών χρόνων με επένδυση στους νέο-ολοκληρωτικούς λόγους (για την ασφάλεια, την ιδιοκτησία, την υγεία, το σώμα κτλ.), στην εφαρμογή διαρκών «καταστάσεων εξαίρεσης» (με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την τελευταία διετία διαχείρισης της covid-19), στην εμφάνιση εθνικιστικών-φασιστικών κομμάτων τα οποία και κάνουν ορατή την επιστροφή του εθνικισμού ως mainstream και όχι περιθωριακή επιλογή του συστήματος για τη συνολική κοινωνική και οικονομική αναδιάρθρωση.

Ό,τι παράχθηκε κοινωνικά ως εναντίωση απέναντι στην ασφυκτική συνθήκη των τελευταίων δύο ετών covid-19 αποτελεί τη μόνη προς το παρόν γέφυρα προς μία εναντίωση απέναντι στην προοπτική γενίκευσης του πολέμου. Η παρομοίωση αυτού που ζήσαμε με πολεμική συνθήκη βρίσκει εδώ την επαλήθευσή της¹⁵. Η ζωή μας ως οι δύο όψεις της κρίσης, πόλεμος και

¹⁴ Μια ενδιαφέρουσα κριτική άποψη επ' αυτού περιλαμβάνεται στο κείμενο *Adieu la vie, adieu l'amour... Ukraine, guerre et auto-organisation* στο ddt21.noblogs.org.

¹⁵ Έστω και σε επίπεδο απλής απαρίθμησης, έχει σημασία η αναφορά σε κοινά μέτρα διαχείρισης πληθυσμού ανάμεσα στην περίοδο διαχείρισης της covid-19 και του πολέμου που βρίσκεται σε εξέλιξη στην ουκρανία: χρήση ηλεκτρονικής πλατφόρμας για την καταγραφή ζημιών, της εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης και γενικότερα για την επικοινωνία των πολιτών με το ουκρανικό κράτος· έκδοση βεβαιώσεων μετακίνησης εκ μέρους του ρωσικού στρατού μετά την κατάληψη της Μαριούπολης· ένταξη των χρηματοδοτικών αναγκών της ουκρανίας στο ίδιο πρόγραμμα έκδοσης κοινού χρέους εκ μέρους των ευρωπαϊκών χωρών όπως στην περίπτωση των αναγκών διαχείρισης της covid-19· ένταξη των ουκρανών εργαζομένων στο ίδιο

αναδιάρθρωση, όπως έγινε και στα δύο κράτη, ουκρανικό και ρωσικό το 2014, σε μικρότερη έκταση.

Η διαχείριση της έκτακτης ανάγκης απαιτεί να εμφανίζεται κάθε κρισιακή συνθήκη ως ιστορικής σημασίας, ως αποκλίνουσα από το κανονικό και ταυτόχρονα ως φυσική καταστροφή. Πρόκειται για έναν ακόμα φετιχισμό του κράτους και κεφαλαίου που καλούμαστε να διαρρήξουμε.

Γενικότερα μιλώντας, ωστόσο, έχει βάση η παρομοίωση της συγκυρίας που διανύουμε με την κρίση του 1973, και δεν αφορά μόνο στο ζήτημα της ενέργειας αλλά και την αλλαγή ευρύτερα κοινωνικού μοντέλου καπιταλιστικής συσσώρευσης και διαχείρισης του κοινωνικού ανταγωνισμού στο σύνολό του. Υπό αυτή την έννοια, αναμένεται στο προσεχές μέλλον να υπάρξουν αντιδράσεις όχι μόνο απέναντι στην αύξηση των τιμών, αλλά και σε ευρύτερα ζητήματα «εθνικής ευαισθησίας» όπως το δημογραφικό ζήτημα, η επιδίωξη εθνικής αυτάρκειας, η τοποθέτηση του καθενός και καθεμίας στη θέση που της αντιστοιχεί.

Όσο μας επιτρέπεται να καταλάβουμε από την πολεμικά φιλτραρισμένη πληροφόρηση και από τις δύο πλευρές και από την αναμικρότητα της αντιπληροφόρησης από τα κάτω, φαίνεται πως υπάρχουν ζωντανά, ρητά και άρρητα, αντιπολεμικά αντανακλαστικά (στη ρώσικη πλευρά των συνόρων γίνονταν ορατά τις πρώτες μέρες του πολέμου με μεγάλες διαδηλώσεις που καταστέλλονταν άμεσα). Οι εκατέρωθεν εθνικοί προδότες, είτε έχουν την μορφή των αντιπολεμικών διαδηλώσεων, του σαμποτάζ στις σιδηροδρομικές γραμμές, της πυρπόλησης στρατολογικών γραφείων στη ρωσία, είτε τη μορφή των φυγάδων και φυγόστρατων στην ουκρανία, συνεχίζουν να αποτελούν τη μόνη από τα κάτω αστάθμητη κοινωνική παράμετρο μπλοκαρίσματος του πολέμου. Όσο ο κοινωνικός εμφύλιος είναι παρών και στις δύο πλευρές των χαρακωμάτων ως φόβος αποσταθεροποίησης των καθεστώτων, τόσο μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα παραμείνει αδύναμη η ταύτιση των καταπιεσμένων με κάποια από τις δύο πλευρές· και, άρα, μικρότερη η πιθανότητα εξαγωγής του, μετατροπής του σε αναμέτρηση μεταξύ εθνών ή περιφερειών του πλανητικού συστήματος εκμετάλλευσης, του μόνου διαρκούς παγκόσμιου πόλεμου.

Μπορεί προς το παρόν οι αντιπολεμικές διαδηλώσεις να έχουν ατονήσει, αλλά είναι εφικτή η προοπτική να μην μετασηματιστεί η αγωνία και ο φόβος για τον πόλεμο σε εσωτερικό αλληλοσπαραγμό μεταξύ των προλετάρων; Και αφού ο πόλεμος παγκοσμιοποιείται, τα μοντέλα κοινωνικής οργάνωσης και εκπειθάρχησης ομογενοποιούνται (όπως είδαμε και κατά τη διάρκεια της κρίσης covid-19) δεν θα έπρεπε και εμείς, ως αντιστεκόμενες/οι να διασυνδέσουμε τους αγώνες μας, ενάντια στα εφιαλτικότερα των σεναρίων που ξεδιπλώνονται μπροστά μας;

Να συναντήσουμε τους εκατομμύρια μετανάστ(ρι)ες του ουκρανικού πολεμικού πεδίου τόσο εκείνες/ους του 2014 όσο και σήμερα, και τις/τους χιλιάδες διαδηλώτ(ρι)ες στις ρωσικές πόλεις, στη βάση της δικής μας άρνησης στον πόλεμο.

Να σταθούμε στο πλάι των φυγάδων αυτού του πολέμου και όλων αυτών που είναι ήδη εδώ, αλλά και αυτών που έρχονται.

Να διασπάσουμε τις υγειονομικές ζώνες καθαρών εθνικών χώρων με την κοινότητα αγώνων με τις μετανάστ(ρι)ες.

Να σταθούμε έμπρακτα αλληλέγγυες/οι στους ολικούς αρνητές στράτευσης, αποδομώντας τον εθνικισμό και τον μιλιταρισμό.

Να χτυπήσουμε τη «δικιά μας» πολεμική μηχανή.

Ιούνιος 2022

